

ЕТИМОЛОГИЯ И СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГИЯ: РЕГУЛЯРНОСТ НА СЕМАНТИЧНИЯ РАЗВОЙ ПРИ БЪЛГАРСКА ГЛАГОЛНА ЛЕКСИКА

Красимира Фучеджиева

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

ETYMOLOGY AND SEMANTIC TYPOLOGY. REGULARITY OF SEMANTIC DEVELOPMENT IN BULGARIAN VERB VOCABULARY

Krasimira Fuchedzhieva

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

Резюме. Студията е посветена на семантичния аспект на етимологичния анализ. Тя е ориентирана предимно към етимологичната лексикографска практика в „Българския етимологичен речник“ (БЕР) и е фокусирана върху разкриване на типологията на семантичните промени в рамките на едно етимологично гнездо. Прилага се системен подход при анализа на деривационните процеси в рамките на праславянския отгласен ред **per-/ *pъr-/ *par-* и се доказва регулярността на изследваните семантични преходи, като се прави и опит за установяване на мотивиращите признаци за развой. Изследването е монолингвистично, базирано е на български езиков материал, извлечен от БЕР, и е диахронно ориентирано, но в редица случаи се прилага и синхронен подход на анализ, за да се изведат някои типологични особености, които се проектират и на диахронно равнище. Установяването на семантични закономерности и доказването на регулярност при семантичния развой е необходима опора за етимологизирането на голям по обем и разнообразен по произход лексикален материал. Резултатите от изследването могат да бъдат основа за различни изследвания в областта на семантиката както в синхронен, така и в диахронен план.

Ключови думи: етимология, семантика, семантичен развой, семантична типология

* Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0)

Abstract. The study is focused on the semantic aspect of etymological analysis. It is mainly oriented towards the etymological lexicographic practice in the “Bulgarian Etymological Dictionary” (BER) and focuses on revealing the typology of semantic changes within an etymological nest. A systematic approach is applied to the analysis of derivational processes within the Proto-Slavic ablaut sequence **per-/ *pъr-/ *par-* and the regularity of the semantic shifts under study is demonstrated, and an attempt is also made to establish semantic features the basis of which the development takes place. The study is monolingual, based on Bulgarian linguistic material extracted from the BER, and is diachronically oriented, but in a number of cases a synchronic approach of analysis is also applied in order to bring out some typological features which can also be detected at the diachronic level. The establishment of semantic regularities and the demonstration of regularity in semantic development is a necessary support for the etymologization of a large volume and diverse lexical material. The results of the study can be the basis for various research works in the field of semantics, both in synchronic and diachronic terms.

Keywords: etymology, semantics, semantic development, semantic typology

1. ТЕОРЕТИЧНИ НАСОКИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Интересът към темата е свързан с това, че на съвременния етап от развитието на етимологията все по-голямо внимание се отделя на семантичния аспект на етимологичния анализ, който дълго време е бил подценяван в сравнение с фонетичния и словообразователния аспект на анализа. От друга страна, известно е, че основен методологичен критерий за успешно етимологизиране на думите е прилагането на **комплексен подход**, който съчетава методите на **фонетичния, словообразователния и семантичния анализ** на всяка лексикална единица. Пренебрегването на някой от посочените лингвистични аспекти на анализа е предпоставка за неубедителни и недостоверни етимологични тълкувания.

Една от причините до момента да не са изградени строги методологични критерии за семантичен анализ е фактът, че семантичният развой на думите трудно се поддава на систематизация. Той е в много по-малка степен предвидим в сравнение с фонетичните или словообразователните промени, които неизменно съпътстват езика в хода на историческия му развой. Изследователите често обръщат внимание на това, че „докато редовността във формалните прояви на езиковите категории се долавя по-лесно и е описана още в древните граматика, механизмът и закономерностите в „дълбоката структура“ на езиковите единици – значението – са скрити и езикознанието изминава дълъг път, докато стигне до тях и до съвременния подход за установяването им“ (Pernishka 1993: 13).

В този дух са и някои наблюдения на О. Трубачов, който говори за „несъмнена диспропорция“ между фонетико-морфологичния и словообразователния аспект на етимологичния анализ, от една страна, и това, което „най-естествено

може да бъде определено като семасиологична страна на етимологията“, от друга. Той изтъква, че докато фонетичната, морфологичната и словообразователната страна на изследването „дават на етимологията определени възможности за обективна проверка на резултатите от анализа“, семантичните изменения „сковават и затрудняват почти на всяка крачка усилията на етимолозите“ (Trubachev 1964: 100). До подобно заключение стига и Я. Влаич-Попович, която подчертава: „семантичните закономерности вероятно никъде няма да могат да бъдат кодифицирани по начин, по който са [кодифицирани] фонетичните“, тъй като „семантичните преходи са потенциални, а не задължителни“ (Vlajić-Popović 2002: 18).

В последните години все пак се утвърждава и разбирането, че при семантикодериационните процеси също може да бъде установена определена системност, макар че езиковедите предпочитат да говорят не за закони в семасиологията, а за **редовност на семантичните процеси** (Pernishka 2003: 25 – 26). Това разбиране е свързано с по-общото положение, че „тенденцията за редовност, еднотипност на вътрешноезиковите отношения се наблюдава на всички езикови равнища“, а „откриването на системността е основна задача на всеки от дяловете на езикознанието“ (Pernishka 1993: 13). Търсенето на закономерности при семантичните процеси несъмнено е свързано с идеята за съществуването на универсални езикови явления, разбирани като проявление на психичната дейност на човека. Тази идея е изложена детайлно в документ, наречен „Меморандум за езиковите универсалии“, който е приет на специална конференция в Ню Йорк през 1961 г. В него като универсални езикови явления се разглеждат някои свойства и тенденции, присъщи на всеки естествен език. Разискват се въпроси, свързани с прояви на общи закономерности в езиковата система като цяло, включително и на семантично ниво. Като семантична универсалия например се посочва често срещаното в различни езици назоваване на неодушевени предмети с названия за части на тялото (напр. *ухо на игла*, *географски нос* и др.). В по-общ план за безспорна семантична универсалия се приема явлението многозначност, което се наблюдава във всички естествени езици; като основни начини за постигането на многозначността се сочат метафората и метонимията, които също се разглеждат като универсални семантични явления.

Авторите на Меморандума подчертават, че всички посочени от тях примери за универсалии „са разгледани от гледна точка на синхронията“, а определените като универсални езикови модели „са наблюдавани във фиксирано състояние на езика, а не в процеса на неговата промяна“, т. е. „дефинирането на универсалиите и тяхното разделяне на фонологични, граматични, семантични и символични е извършено от гледна точка на синхронията“ (Greenberg 1970: 39). Като изхождат обаче от разбирането, че „очевидно синхронните и диахронните универсалии са взаимосвързани“, Гринберг, Осгуд и Дженкинс уточняват: „тази връзка се изразява във факта, че няма такова синхронно състояние, което да не е

резултат от някакви диахронни процеси (с изключение може би при новообразувания като изкуствените и т. нар. пиджин езици), точно както няма такъв диахронен процес, чийто резултат е синхронно явление, което не отговаря на универсалните закони“ (Greenberg 1970: 40). Тримата езиковеди заключават, че както някои синхронични универсалии най-естествено се тълкуват като резултат от процеси, общи за различни езици, така и специфичните диахронни промени не могат да бъдат разбрани правилно извън мрежата от синхронни отношения в езика. В настоящата работа споделяме мнението, че съществува връзка между синхронните семантични отношения и процеси, от една страна, и диахронните семантични изменения, от друга. Важно за изследването е и заключението, че „диахронните универсалии имат вероятностен характер“ (Greenberg 1970: 40).

С представата за съществуването на универсални езикови явления е свързан и опитът да бъдат типологизирани семантичните изменения, да се определи един базисен набор от **универсални семи (семантични универсалии)**, които изграждат значението на думите във всеки език. Актуална научна задача днес е установяването на **типология на семантичните изменения**, общи принципи на номинация, свързани с особеностите на човешкото мислене и световъзприемане. Тази типология несъмнено трябва да бъде изградена въз основа на изучаването на **семантичната деривация** като номинативен процес, което Е. Пернишка вижда като начин да „да се систематизират и „моделират“ нейните прояви, да се установят характерът и основанията на тяхната редовност“ (Pernishka 1993: 34). Поради това в съвременната наука за езика се говори за „*прототипи, схеми* на номинативно поведение“, които включват категории, закономерности и модели, залежали в основата на семантичния развой (Pernishka 2013: 404). Съществено за изследването на семантикодеривационните процеси е заключението на С. Толстая, че семантичната реконструкция изисква и „да се изяви логиката на развитие на праславянската дума, да се определят импулсите и механизмите, лежащи в основата на семантичните процеси (метафорични и метонимични преноси, семантична ирадиация, конкуренция и взаимодействие на семантични модели, външно влияние, калкиране и пр.), да се структурират елементите на значението и да се разкрие неговата вътрешна йерархия и накрая да се отделят „**типозите**“ **съчетания на значенията**, свързани с явленията на регулярната (категориална) многозначност, от **индивидуалните случаи на съвместяване на различни значения** в рамките на една лексикална единица“ (Tolstaya 2008: 13 – 14).

„Виждаме пътя към възстановяването на единството на думата в описанието на общи модели (семантични производни), които трансформират едно значение в друго. Тогава целият набор от значения на една многозначна дума се явява като йерархична система, в която значенията са свързани едно с друго. Но това не е достатъчно: йерархията се превръща в дърво от производни връзки;

значенията се извеждат от една или друга последователност на деривационните модели (и в крайна сметка отвеждат към общ корен)“ – изяснява Е. Падучева, която уточнява още, че има много модели на деривация, но все пак те са ограничен брой. „И най-важното, те са възпроизводими: приложими към много различни думи, понякога към стотици и хиляди думи“ (Paducheva 2004: 14). В контекста на тези заключения се утвърждава терминът *мотивационен модел*, разбираан като „устойчива и повтаряща се реализация на различни типове мотивация (Aleksandrova 1999: 3) и като „тип номинация по определен мотивиращ признак“ (Deykova 2006: 18).

Пътят към установяване на конкретни мотивационни модели, пораждащи типови съчетания на различни значения, минава през издирване на убедителни семантични паралели, т. е. случаи на аналогичен семантичен развой при различни думи. **Методът на семантичните паралели** е един от основните методологични подходи при изследването на семантичните процеси в езика, а в диахронен план се приема за най-обективния критерий, чрез който даден семантичен развой може да бъде доказан (вж. Havlová 1979: 51, Trubachev 1980: 5, Abaev 1986: 22, Varbot 1986: 33). Той е признат за един от основните методи на семантичната реконструкция, чрез който могат да бъдат верифицирани, т. е. могат да бъдат проверявани в рамките на езиковата система, различни логически конструкции. Конкретно в областта на славянската етимология с помощта на метода на семантичните паралели са правени изследвания на произхода на отделни праславянски глаголи (вж. например Varbot 2012a, Kurkina 1971 и др.). Самото понятие **семантичен паралел** А. Зализняк определя като „възпроизвеждане на определена семантична промяна в друга дума“ (Zaliznyak 2006: 399). Според нея наличието на паралелен семантичен развой при различни думи е свидетелство за факта, че **дадено „съвместено значение“ отразява някакви общи принципи на езиковата концептуализация**. Тя уточнява, че има предвид както връзката между две различни значения на една многозначна дума, така и различните значения на една и съща дума в различни моменти от нейната история (Zaliznyak 2006: 108–109), и дефинира понятието **семантичен преход** като „факт на съвместяване на две значения в пределите на една дума – под формата или на синхронна полисемия, или на диахронна семантична еволюция“ (Zaliznyak 2006: 107).

Въпреки че **методът на семантичните паралели** е основен и често използван при отделни семантични реконструкции за изясняване на даден семантичен развой, много изследователи подчертават, че той се прилага несистемно, като паралелите се издирват всеки път с оглед на конкретната етимологична задача. Това значително затруднява работата по семантичната реконструкция, а освен това и самият подбор на семантичните паралели понякога е недостатъчно точен, а също така и невинаги е съвсем убедителен. С особено голяма сила това

важи при изследването на глаголна лексика и особено при многозначните глаголи¹, при които семантикодеривационните отношения са изключително сложни и обикновено са разнопосочни (едновременно верижни и радиални²).

Липсата на задоволително количество примери, въз основа на които могат да бъдат открити определени мотивационни модели и характерни семантични преходи, често се сочи като една от основните слабости при изследванията по семантична типология. „Внимателният преглед на различните семантични „законали“ и други универсалии, които са били или имплицитно приети, или изрично формулирани от езиковедите в миналото, разкрива една обща черта: почти всички те са се основавали на недостатъчен материал. Твърде често въз основа на ненадеждни данни, взети от ограничен брой езици, се правят генерални заключения. Предполагаемите универсалии, изведени по този начин, в много случаи са били доста правдоподобни, но правдоподобността не е доказателство, освен ако твърдението не е толкова очевидно, че се превръща в тавтология. Освен това по своята същност повечето семантични универсалии са просто потенциални статистически модели и вероятността за тяхната поява в даден език може да бъде определена само ако разполагаме с много по-обширни и показателни данни, отколкото имаме в момента“ – пише Улман в знаковия си труд „Семантични универсалии“ (Ullmann 1970: 251). Присъединявайки се към мнението на Блумфийлд, че „единствените полезни обобщения, свързани с езика, са индуктивните обобщения“ (Bloomfield 1984: 20), Улман допълва, че това заключение е напълно валидно и за семантиката в частност (Ullmann 1970: 251).

Като особено продуктивен подход за преодоляването на посочения недостатък, свързан с липсата на „обширни и показателни данни“, се очертава издирването (и акумулирането) на случаи на паралелен семантичен развой при множество несродни думи, включително и от различни езици. Този подход е в унисон с мнението на Блумфийлд, според когото самият „факт, че някои явления са широко разпространени, заслужава внимание и изисква обяснение“, както и със заключението му, че „когато имаме достатъчно данни за много езици, трябва да

¹ Известно е, че сред пълнозначните думи най-силно развиват многозначност признаковите думи, и то най-вече глаголите (Pernishka 2013: 523).

² Значенията на многозначната дума са свързани помежду си в определена системна йерархия според мотивационната връзка между изходното и получените от него повече от едно вторични (преносни) значения. По отношение на семантикодеривационните връзки се обособяват два типа семантична производност, поради което полисемията се разглежда като *верижна* или *радиална*. При *верижната* всяко ново значение се мотивира от предходното, докато при *радиалната* едно и също изходно значение може да мотивира няколко вторични (Pernishka 2013: 523).

се обърнем към проблемите на общата граматика и да се опитаме да обясним междуезиковите сходства и различия, но това изследване трябва да бъде не умозрително (спекулативно), а индуктивно“ (Bloomfield 1984: 20). Затова в съвременната лексикология и в частност в областта на етимологичните изследвания все по-често се изтъква необходимостта от **систематизиране на семантичните преходи** с цел да се минимизира рискът от непроверяемата хипотетичност на реконструиранията значения в рамките на конкретен етимологичен анализ.

Идеята за създаване на база данни или справочник на семантичните промени, базиран на материал от широк кръг езици, се заражда през 50-те години на XX век и е аргументирана в доклада „Wozu ein vergleichendes Wörterbuch des Sinnwandels? (Ein Wörterbuch semasiologischer Parallelen)“, който Й. Шрьопфер представя по време на лингвистичен конгрес в Лондон през 1952 г. (Schröpher 1956). В областта на славянската етимология нуждата от такъв справочник се изтъква от редица учени, сред които е и Трубачов, който обаче поставя акцент и върху ролята на „интуицията на опитния етимолог“: „Липсата на пълен систематизиран справочник на такава интересна материя като типологията на еволюцията на лексикалните значения е забележително изоставане в днешно време, когато се създават информационни банки... Кодифицираният инвентар би съкратил години, но само годините са в състояние да изградят изследователя, неговата интуиция и памет. И добрите поети никога не са имали нужда от речник с рими...“ (Trubachev 1988). Впрочем за нуждата от създаване на такъв справочник Трубачов говори повече от две десетилетия по-рано, когато в своята статия „Молчать“ и „таять“. О необходимости семасиологического словаря нового типа“ споделя идеята си за разработване на семасиологичен речник от нов тип. Той предлага, „ако не кодификация, то поне удобно разполагане на семасиологичните материали, които трябва по-пълно и систематично да се използват в етимологичните изследвания, което би било в интерес на по-интензивно развитие на последните“. Като заявява, че „диахронната динамика на значенията, илюстрирана чрез изследваната лексика, не може да не интересува етимолога“, руският учен уточнява, че „**ядрото на тези семасиологични материали**“ може да бъде съставено от вече направените и публикувани наблюдения на различни изследователи (Trubachev 1964: 100 – 101). Изтъквайки необходимостта от подобен речник „от нов тип“, той подчертава: „не сме убедени, че тази потребност винаги е била разбираана правилно“. Изследователят има предвид най-вече известния „Речник на избрани синоними в основните индоевропейски езици“ на К. Бък (Buck 1949), по повод на който заявява, че „обширният материал в този речник не е организиран подобаващо и в немалка степен се губи поради **статичния принцип на разположение** по някаква реална схема: „животни“; „части на тялото...“ (Trubachev 1964: 103). По мнението на изтъкнатия езиковед „истин-

ски „принос към историята на идеите“ може да има само „набор от рубрики“ (от типа на ‘таять’ → ‘молчать’) „с подробен сравнителен и критически подбран етимологичен материал в рамките на всяка такава семантична рубрика, с детайлно разработени препратки и с пълни лексикални индекси, облекчаващи ползването на справочника“. Идеята му е, че тези т. нар. рубрики трябва да представят „**достоверни случаи на семантична еволюция**“, с каквито науката разполага³, и могат да бъдат допълвани с нови случаи на аналогичен семантичен развой. Колебаетки се дали един такъв справочник трябва да бъде ограничен в рамките на славянските езици, или да бъде „универсален труд, който би игнорирал напълно генетичната близост на езиците“, той заключава, че „най-удобен би бил някакъв среден, достатъчно всеобхватен вариант – Семасиологичен речник на индоевропейските езици“ (Trubachev 1964: 103).

Нуждата от такъв речник коментира и Е. Хавлова: „етимологът би приветствал някакъв речник на семантичните промени“, в който на азбучен или на тематичен принцип да бъдат приведени отделни значения, допълнени от информация от какви други изходни значения те биха могли да възникнат, както и какви нови вторични значения могат да възникнат от тях“ (Havlová 2012: 14). Според авторката в подобен речник „строгого изброяване на етимологично ясни думи, основаващо се на установени етимологии“⁴ (каквато според нея е идеята на Шрьопфер) трябва да бъде съчетано с идеята за „Семасиологичен речник на индоевропейските езици“, предложен от Трубачов. Чешката езиковедка предлага и възможна структура на речниковата статия в подобен справочник, която трябва да включва на първо място думи, чиято етимологична близост е несъмнена, а след това и думи, за които се предполага (с различна степен на вероятност), че могат да бъдат отнесени към същото етимологично гнездо (Havlová 1965). Към днешна дата някои от принципите за съставянето на подобен речник вече са представени и в монографията на М. Якубович, която разработва модел на речник на семантичните мотивации въз основа на славянски прилагателни имена, наследени от праславянския период (Jakubowicz 2010). В синхронен и съпоставителен план върху подобна проблематика работи П. Легурска (вж. Legurska 2007a, Legurska 2007b, Legurska 2008 и др.). С помощта на предлаганите справочници (или речници, бази данни) на регулярния семантичен развой може да се преодолее случайността при подбора на семантичните

³ Трубачов дава пример със семантични връзки като ‘духам’ → ‘говоря, мисля’, ‘добитък’ → ‘имущество’ (и ‘имущество’ → ‘добитък’), ‘пея, възпявам’ ← ‘поя, правя възлияние’, ‘човек’ ← ‘земен’, ‘човек’ ← ‘смъртен’ и др. (Trubachev 1964: 103).

⁴ Например етимологичната връзка между *петел* и *пея* (за която по-подробно вж. БЕР 5: 195–197).

паралели и да се постигне по-точна и по-пълна аргументация при етимологизирането на неясни думи. Подобна систематизация на семантичните преходи би била полезна не само за чисто етимологичните изследвания, а и в сферата на семантичната типология като цяло.

Изследванията в областта на семантичната типология могат да бъдат разработени по различни начини в зависимост от тяхната цел. Отделни типологични модели могат да бъдат изградени както в рамките на близкородствени езици, така и въз основа на материал от далечнородствени или несродни езици⁵ или пък в рамките само на един език. Във всеки случай един от механизмите за намаляване на хипотетичността и увеличаване на надеждността на етимологичните тези е прилагането на системен подход при диахронните семантични изследвания и съответно при семантичната реконструкция (по-подробно за системния подход вж. Koleva-Zlateva 1998: 56 – 64), обръщането на съвременната наука към етимологизация на цели лексикални групи, обособени по различни принципи (**етимологично гнездо**, **лексико-семантична група**) и разширяване на фона на етимологизацията на една дума до размерите на **морфосемантично поле**, обхващащо всички думи, които по форма или по значение могат да бъдат съотнесени с анализираната дума и да се окажат причина за нейното изменение (синоними, антоними, пароними, думи, производни от анализираната дума, контекстуално обкръжение). Върху необходимостта семантичните изследвания да се провеждат в рамките не на отделни думи, а на „групи и категории думи, които се развиват еднотипно“, акцентира и Е. Пернишка (Pernishka 1993: 35). Тя обръща внимание на **лексикосемантичните парадигми** и на тяхното влияние, свързано „със самата системност, редовност на полисемията“. Пернишка подчертава, че „зависимостта е диалектическа: думите в лексико-семантичните групировки, свързани въз основа на общ семантичен признак (...), имат склонност да осъществяват еднотипна вторична номинация, а семантичните парадигми са носители на система от образци, типове за създаване на такава номинация“ (Pernishka 1993, 91–92). Авторката използва и понятието **семантикономинационно гнездо**, което „се нарежда в системата от категории, необходими не само за представяне същността на семантичната номинация, но и за изследване и систематизиране на закономерните прояви при вторичното използване на думата“ (Pernishka 1993: 145).

⁵ Сrv. споменатата по-горе идея на Трубачов предлаганият от него семасиологичен речник да бъде оформен като речник на семантичните преходи, базиран на материал от широк кръг езици (Trubachev 1964: 103).

Като особено перспективно с оглед на семантичната реконструкция при етимологичния анализ Ж. Варбот посочва сравнителното изследване на семантичните характеристики на гнезда, възхождащи към синонимни глаголни корени (напр. гнезда с изходно значение ‘горя’, ‘гъна, въртя, вия’, ‘връзвам, плета’ и др.). Според нея „разкриването на константни значения, възпроизвеждащи се в историята на всяка от групите на такива гнезда и общи за цялата група, което е съпроводено и от реконструкция на словообразователните връзки, е надеждна основа за обосноваване и коригиране на мотивационни модели в рамките на различни полета“ (Varbot 2012b).

Върху такова обширно семантикотипологично изследване работи А. Зализняк. В статията си „Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект „Каталога семантических переходов“ (Zaliznyak 2001) тя описва основните принципи, от които се ръководи при съставянето на каталог на семантичните преходи. В началото на нашия век езиковедката признава, че идеята не е нова, „но както теоретичната разработка на тази идея, така и практическото ѝ осъществяване понастоящем се намират в съвсем начална фаза: известни са ми само две работи, където се провежда системно съпоставяне на факти на паралелно семантично развитие“ (Zaliznyak 2001: 16)⁶. Тя обръща внимание и на това, че има много разработки, в които се споменават отделни факти на сходен семантичен развой при думи от различни езици, но липсва обобщаващ труд, в който всички тези факти да се съберат на едно място и да се представят в единен формат. Зализняк подчертава, че основна цел на нейния каталог няма да бъде **класификация** на типовете семантични изменения, а тяхната **инвентаризация**. Идеята ѝ е да го оформи като „представяне и систематизация на вече установени факти на семантична деривация“, а не да изследва причините или механизмите на семантичната деривация. Целта е каталогът да служи само като **информационна база** за намиране на семантични критерии при семантични реконструкции. „По-нататък този каталог може да бъде използван и за решаване на задачи от типологически характер, а в крайна сметка – за построяване на някои семантични типологии въз основа на проявите на най-устойчивите семантични съотношения, съществуващи едновременно

⁶ Зализняк уточнява, че има предвид книгата на Г. Яворска „Лексико-семантичская типология в синхронии и диахронии“ (Yavorska 1992), в която се прави съпоставка на голям брой руски и английски прилагателни имена, и ономасиологичния речник на Й. Шрöpfер „*Wörterbuch der vergleichenden Bezeichnungslehre. Onomasiologie*“ (Schröpfer 1979). В последния, както изтъква и И. Дуриданов, основната цел на автора е да разкрие тенденции при ономасиологичната мотивация, условията и ограниченията, които стоят в основата на всяко обозначение (Duridanov 1992: 92).

в няколко езика или многократно възпроизводими в историята на един език“ (Zaliznyak 2001: 20). Езиковедката уточнява, че във фокуса на вниманието при съставянето на такъв каталог трябва да бъдат „регулярните, и при това нетривиални семантични преходи, възпроизводими в различни езици и/или в различни думи на един език“. На въпроса как да разпознаваме семантичните деривации, които отговарят на тези условия, тя отговаря така: „Най-простият начин е да въведем изискването за всяка каталогизируема семантична деривация да се приведат най-малко две реализации“ (Zaliznyak 2001: 20). Такава семантична типология, получена като резултат от подобно парадигматично изследване на връзките между значенията, би могла да постигне напредък при задачи, които до момента са останали нерешени поради неубедителност на предполагаемия семантичен развой.

В частност това се отнася и до разрешаването на някои етимологични проблеми, включително и такива, които са свързани с организацията на езиковия материал в етимологични речници от гнездови тип. На такива въпроси, свързани и със семантичния аспект на етимологичния анализ на български глаголи, обръща внимание Хр. Дейкова в някои свои публикации. Тези нейни изследвания са ориентирани към спецификите при разработването на етимологични статии в „Българския етимологичен речник“ (по-нататък БЕР) и от една страна изясняват особености на семантичния развой при омонимни глаголни форми, а от друга – акцентират върху нуждата от по-прецизен формално-структурен анализ при решаването на проблеми, засягащи глаголно-именното и именно-глаголното словообразуване (вж. Deukova 2004, Deukova 2010). В друго свое изследване Хр. Дейкова разглежда в детайли глаголите от праславянския отгласен ред **tur-*, **tʹbr-*, **tyr-* и въз основа на богат езиков материал доказва теоретичната постановка, че семантично раздалечени, но формално и структурно съотносими глаголи в славянските езици могат да бъдат отнесени чрез семантична реконструкция към едно и също праславянско етимологично гнездо (Deukova 2015).

Системен методологичен подход в рамките на етимологично изследване на глаголна лексика прилага и Ясна Влаич-Попович. В монографията си за историческата семантика на глаголи за удряне в сръбския език тя проследява разнообразния семантичен развой на глаголи с първично значение ‘удрям’ и се опитва да конструира модел на семасиологичен речник (вж. Vlajić-Popović 2002).

Системен подход на изследване на семантичните изменения се прилага и в настоящата работа. Тя е базирана на засвидетелстваните семантични преходи в рамките на едно етимологично гнездо, а като втора стъпка тяхната регулярност се доказва въз основа на издирени семантични паралели и изясняване на мотивиращите признаци. Основната категория **семантичен преход** разбираме като

„отношение на когнитивна близост между две езикови значения и понятието за реализация на семантичния преход, т. е. дума или двойка думи от един или друг език (езици), която е „изразител“ на тази връзка“ (Zalizniak 2018: 770). Споделяме мнението на авторката, че типологията на семантичните преходи „се намира в пресечната точка на областите на семантичните, лексикалните и граматичните типологии, без да съвпада с нито една от тях“ (Zalizniak 2018: 770). При това се водим и от наблюдението на Е. Березович, според която установяването на най-общите закономерности в семантичния развой може да обедини различните направления в изучаването на семантиката: **синхронно и диахронно, монолингвистично и контрастивно-типологично**, като се построи **обща теория на смислопораждането в лексикалната система на езика** (Berezovich 2014: 201).

Настоящата студия представлява монолингвистично изследване, базирано на български езиков материал, извлечен от БЕР. То е диахронно ориентирано, но в редица случаи се прилага и синхронен подход на анализ, за да се изведат някои типологични особености, които се проектират и на диахронно равнище.

2. СЕМАНТИЧЕН РАЗВОЙ НА БЪЛГАРСКИ ГЛАГОЛИ ОТ ПРАСЛАВЯНСКОТО ГНЕЗДО **per-*/ **pъr-*/ **par-*

В тази глава ще бъдат разгледани различни глаголни и именни значения на продължителите на праславянския отгласен ред **per-*/ **pъr-*/ **par-*, възхождащ към индоевропейския корен **per-* ‘удрям’. Въз основа на системен подход при изследването на различните посоки и степени на семантичен развой в рамките на етимологичното гнездо ще бъдат открити устойчиви семантични отношения между отделни лексикални значения. С помощта на семантични паралели като принос към семантичния аспект на етимологичния анализ ще бъде установена регулярността на наблюдаваните семантични преходи.

2.1. Глаголът *перà*

Глаголът *перà* днес е засвидетелстван със следните общобългарски значения:

1. ‘очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.’;
2. (разг.) ‘грижа се за дрехите, бельото на някого, като ги чистя, очиствам по този начин’;
3. (разг.) ‘(за дъжд) мокря много, силно или продължително някого или нещо’; (непрех. рядко) ‘валя’;
4. (прен. разг.) ‘бия, удрям, пердаша’ (RBE).

Глаголът *перà* е продължител на праслав. **pĕrāti*, **perq⁷*, за който в БЕР е възстановено първичното значение ‘удрям, бия’ (BER 5: 167). В основата на праславянския глагол стои индоевропейският корен **per-* със същото значение (**per⁻³* ‘удрям’ у Pokorny 1959: 818 – 819; срв. и *per⁻³* ‘удрям’ в LIV 2001: 473). Това първично значение е съхранено не само в разговорния език, а и в българските диалекти [срв. напр. *перà* ‘бия, удрям’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско, Девинско), *напèра* ‘набия’ (Смолско, Пирдопско) и др.]. То се пази и при повечето от славянските съответствия: словен. *prāti*, *pérem* ‘бия, чукам’, бухалка; бия безмилостно’, чеш. *prāti*, *peru* ‘бия’, пол. *prac*, *pioře* ‘бия (силно)’, кашуб. *prac*, *peřé* също, горлуж. *prac*, *pjeru* ‘бия’, доллуж. *praś*, *peru*, *pereš* ‘бия, тупам’. Неоснователно, според нас, това изходно значение е определено като преносно в РБЕ (4. *перà* прен. разг. ‘бия, удрям, пердаша’), като се изхожда от съвременното значение на глагола *перà* ‘очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.’ (РБЕ).

Всъщност основното съвременно значение на глагола *перà* е получено в резултат от семантичния преход ‘удрям, бия’ → ‘бухам белъо’ (BER 5: 167). Изглежда този преход е осъществен в балто-славянската епоха, тъй като вторичното значение е засвидетелствано и при други продължителни на праславянския глагол (срхр. *npāti*, *nĕpēm* ‘пера, мия’, словен. *prāti*, *pérem* ‘мия’, рус. *npать*, *перу́* ‘пера, бухам дрехи’, укр. *npāti*, *перу́* ‘пера’, чеш. *prāti*, *peru* ‘пера’, пол. *prac* ‘пера’, горлуж. *prac*, *pjeru*, *pjerje* ‘пера’, доллуж. *praś*, *peru*, *pereš* ‘пера’, полаб. *perēt* ‘пера’), а подобно значение (‘с удряне почиствам’) имат и някои сродни балтийски глаголи (лит. *perti*, *periu* ‘бия; удрям с метличка при къпане’, латв. *pĕrt* също). Посоченият преход е осъществен по обичайния за глаголната метонимия механизъм, при който дадено действие се назовава чрез някои от неговите съставни компоненти. Става въпрос за семантичен развой по модела ‘компонент от действие’ → ‘действие’, наблюдаван например в неологията и илюстриран с примери като *бòцкам се* (‘бода се леко с нещо островърхо’) → *бòцкам се* прен. жарг. ‘инжектирам си венозно наркотици’; *изп̀ушвам* [‘(за машина, уред) отделям пушек, обикн. при неизправност’] → *изп̀ушвам* прен. разг. ‘(за машина, устройство или част от него) развалям се, повреждам се’ (Kolkovska 2013: 379). Някои нови значения в българския език, възникнали въз основа на преноса ‘компонент от действие’ → ‘действие’, изследва и Н. Костова, която представя семантичния модел ‘извършвам една операция’ → ‘за да /

⁷ Тук и по-нататък при реконструкцията на праславянските форми се следва практиката в БЕР според теорията на Вл. Георгиев за праславянския акавизъм (отсъствие на гласна *o* и наличие на корелацията *ǣ – ā*). Реконструираният индоевропейски корени се привеждат според цитираните източници.

когато' → 'вземам наркотици' (Kostova 2018: 151)⁸. Този модел стои в основата и на вторичното значение на глагола *перà*, което би могло да се представи като резултат от аналогичен метонимичен преход: 'удрям' → 'за да / когато' → 'почиствам'. При това основният семантичен признак 'удрям', първоначално изтласкан като периферен за новополученото значение ['(с удар) почиствам'], днес вече напълно отсъства от семантичната структура на глагола *перà* 'очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.'

Регулярността на семантичния преход 'удрям, бия' → 'почиствам дрехи (пера)' може да бъде потвърдена от редица примери за аналогичен развой. Известно е, че това е един от основните пътища за вторично назоваване на действието пране в индоевропейските езици⁹, който е свързан със стария начин за почистване на тъкани чрез удряне с бухалка. Срв. напр. санскр. *vadh-* със значение 'удрям' и 'удрям дрехи при пране' (Buck 1949: 578). В българския език са засвидетелствани и други глаголи, при които е осъществен такъв развой. Срв. напр. *тупам* разг. 'бия, наказвам с бой' (RSBKE) → *тупам* 'удрям нещо меко (дрехи, завивки), за да отстраня праха, пухам', *тупам* 'пера на тепавица' (Долно Райково, Смолянско; Горна и Долна Василица, Ихтиманско), *тупа* 3 л. ед. ч. сег. вр. '(за тепавица) пере', в съчет. *тупам платното* 'пера, като бия платното' (Стойките, Девинско) и др. Срв. и глагола *бухам*² 'удрям силно с бухалка пране, за да се изпере' (RBE), при който, както и при *перà*, първичното от диахронна гледна точка значение [засвидетелствано чрез формите *бухам*, *бухна* разг. 'изведнъж или веднъж удрям или блъскам силно някого или нещо' (RBE); *бухам се* разг. 'удрям се, блъскам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тътнеш шум' (RBE)]¹⁰ е изместено и в съвременния език има ограничена употреба само в разговорната реч. В тълкуването на вторичното значение ясно личи допълнителният признак 'цел на действието' ('за да се изпере'), който всъщност стои в основата на развой и при друго вторично значение на *бухам*, а именно на разговорното значение 'удрям нещо (по нещо) силно с тупалка, бухалка и под., като произвеждам глух, тътнеш звук, обикн. за да свърша някаква работа (да отстраня прах от дрехи, постелки и пр., да изроня плод и пр.)' (RBE).

⁸ Напр. 'смъркам' → 'за да' → 'вземам наркотици' → 'за да' → 'се дрогирам' (Kostova 2018: 151).

⁹ Редом с друга основна група глаголи, при които значението 'пера' възниква вторично от изходно значение 'мокря, намокрям, тека' (по-подробно вж. Buck 1949: 578).

¹⁰ В BER глаголът *бухам* е етимологизиран като произведен от *бух* „междуметие за наподобяване на шум от силен и тъп удар“ (BER 1: 93).

Връзка между значенията ‘удрям’ и ‘почиствам (пера) (дрехи)’ се наблюдава и при глагола *плàкна* ‘потапам в чиста вода дрехи, пране, за да отмия от тях сапуна или перилния препарат; мия нещо (някакъв съд, част от тялото), като го обливам леко само с чиста вода без сапун; обливам; (за вода) леко обливам, заливам брега на воден басейн; мия’ (RBE). Той е образуван от основата *плак-* в *плàча* (BER 5: 298), а глаголът *плàча* е продължител на праслав. **plākāti* (сродно с лит. *plākti, plakù* ‘бия’, *plōkis* ‘удар’, латв. *placikāt* ‘отбивам’, гр. *πλήσσω* ‘удрям’, дор. *πλαγά* ‘удар’, лат. *plango, planxi* ‘бия се в гърдите; оплаквам на висок глас’, гот. *flōkan* ‘оплаквам’, ствиснем. *fluohhōn* ‘проклинам, ругая’, ирл. *lēn* ‘стенание’), за което в БЕР се възстановява предполагаемото първично значение ‘удрям (се в гърдите)’ (BER 5: 325)¹¹. Съвременното значение на българския глагол *плàкна* е резултат от специализация на южнославянска почва (BER 5: 298).

Приведените примери за семантичен паралелизъм естествено водят до заключението, че семантичният преход ‘удрям’ → ‘почиствам’ представлява един вид **семантична универсалия**, т. е. **стандартен логически конструктор**, възникнал въз основа на метонимичен развой. Тази семантична промяна може да бъде определена като **регулярна**, доколкото отговаря на посочените по-горе изисквания на А. Зализняк да има най-малко две реализации и да бъде възпроизводима в различни думи на един и същ език или в различни езици (Zaliznyak 2001: 20). Навлизайки в детайли, бихме могли да допълним, че наблюдаваният деривационен процес е съпроводен от добавяне, преподреждане или отпадане на семантични признаци в рамките на лексикалното значение. Тези признаци най-общо конкретизират **обекта, целта и начина** на извършване на действието. Затова развойт на глагола *перà* може да бъде представен и като многостепенна семантична верига, която би могла да изглежда така: ‘удрям, бия’ → ‘удрям (тъкан, дреха), за да я направя чиста’ → ‘удрям тъкан, дреха (във вода), за да я направя чиста’ → ‘(с удряне във вода) правя тъкан, дреха чиста’ → ‘очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.’ (RBE). При това става очевиден и пътят, по който първичният и основен семантичен признак ‘удрям’ постепенно отпада, а с времето може да бъде и напълно заличен, както при глагола *плàкна*.

¹¹ Вж. и Х. Карликова, която определя този семантичен развой при продължителите на индоевропейските корени *plāk-* / **plāg-* ‘бия, удрям’ като отражение на стар погребален ритуал. Тя отбелязва, че праслав. **plākāti* (*se*) е засвидетелствано във всички славянски езици със значение ‘роня сълзи, плача’ и заключава, че това вторично значение е резултат от древен развоен процес, за което свидетелстват и значенията на производни от същия корен в други индоевропейски езици (лат. *plangere* ‘бия се в гърдите’, лат. *planctus* ‘плач, оплакване’, гот. *flōkan* ‘оплаквам / скърбя’ и др.) (Karlíková 1998: 50).

Впрочем установеният тук семантичен развой ‘удрям’ → ‘почиствам’ може да се разглежда като частен случай на по-общия семантичен преход ‘удрям’ → ‘работя’. Той също се осъществява на принципа на глаголната метонимия (‘удрям’ → ‘за да / когато’ → ‘върша някаква работа’). При това в редица случаи изходното и вторичното значение съдържат допълнителен семантичен признак за интензивност на действието (‘удрям силно’ → ‘работя много’), което често се свързва и с експресивност на значението. Този преход вече беше отбелязан при глагола *бухам* [*бухам се* разг. ‘удрям се, блъскам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тъгнеш шум’ → *бухам* разг. ‘удрям нещо (по нещо) силно с тупалка, бухалка и под., като произвеждам глух, тъгнеш звук, обикн. за да свърша някаква работа (да отстраня прах от дрехи, постелки и пр., да изроня плод и пр.)’], а неговата регулярност може да бъде потвърдена с помощта на семантични паралели, част от които ще бъдат разгледани по-долу.

2.2. Българските глаголи *пёркам*, *перастим* и производни от тях

Първичното значение на индоевропейския корен **per-* ‘удрям’ се пази и при някои глаголи, които са производни от *перà* (< праслав. **pǣrāti*, **pǣrǣ* ‘удрям, бия’). Срв. напр. глаголите *пёркам* ‘удрям някого или нещо рязко, отсечно, первам’ (РВЕ) и *перастим* неodobr. ‘бия’ (Доброславци, Софийско), при които първичният семантичен признак ‘удрям’ е основен (ядрен признак). И двата вторично образувани с експресивни суфикси глагола са развили и допълнителни значения, създавайки, образно казано, собствени мрежи от семантични разклонения, част от които ще бъдат представени тук.

2.2.1. Семантичен преход ‘удрям (силно)’ → ‘работя (усилено)’

В словообразователното гнездо на глагола *перастим* се наблюдава преходът ‘удрям’ → ‘работя усилено’, засвидетелстван чрез диалектните форми *перастим* неodobr. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) → *зàпераста* ‘почна усилено да върша нещо’ (Ботевград). Този преход е широко разпространен и при други български глаголи със значение ‘удрям’, а в някои случаи изходното значение има и допълнителен семантичен признак за интензивност на действието, срв. напр. *блъскам* ‘удрям силно нещо в друго нещо, чукам, бия’ (РВЕ), остар. и диал. ‘бия, удрям жестоко, бяхтя’ (РВЕ) → *блъскам*, *блъскам се* ‘работя без отдых, пряко силите си, трепя се, бяхтя се’ (РВЕ), *бъскам се* ‘работя усилено’ (СЗ¹²); *лупам* разг. ‘бия някого, тупам’ → *лупам* ‘работя много’ (Дебърско и другаде), ‘работя безрезултатно’ (Костурско и другаде) (под *лупам*² в ВЕР 3: 516);

¹² Северозападни български говори

млатя разг. ‘удрям силно нещо или някого, бия’ → *млатим съ* ‘блъскам се, трудя се безсмислено’ (Ново село, Видинско); *м̀хам* диал. ‘удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо’ (RBE) → *м̀хам* прен. и жарг. ‘работя тежък, физически труд, бухам, блъскам’ (RBE).

Отделните степени на този семантичен развой личат съвсем ясно в етимологичното гнездо на глагола *б̀хтя* разг. ‘удрям някого с всички сили, за да му причиня голяма физическа болка, бия’ (RBE) → *б̀хтя* ‘удрям върху или по нещо с всички сили, обикн. за да свърша някаква работа’ (RBE) → *б̀хтя* ‘върша тежка физическа работа, трудя се пряко сили, б̀хтя се, блъскам се’, *б̀хтя се* ‘мъча се, трудя се пряко сили, трепя се, блъскам се, б̀хтя’ (RBE). Тук трябва да бъде добавен и споменатият по-горе глагол *бу̀хам се* разг. ‘удрям се, блъскам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тътнеш шум’ (RBE) → *бу̀хам* разг. ‘удрям нещо (по нещо) силно с тупалка, бухалка и под., като произвеждам глух, тътнеш звук, обикн. за да свърша някаква работа (да отстраня прах от дрехи, постелки и пр., да изроня плод и пр.)’ (RBE).

Връзка между значенията ‘удрям’ и ‘работя’ може да бъде наблюдавана и в други езици, срв. напр. англ. *hammer at* ‘удрям (блъскам) по’ и ‘работя непрестанно (неуморно) по’.

2.2.2. Семантичен преход ‘удрям (силно), бия’ → ‘карам се (на някого)’

Значението ‘удрям (силно), бия’ е изходна основа и за вторичните значения на диалектните глаголи *пер̀стим* ‘карам се на някого’ (Софийско), *пер̀стим* ‘хокам някого’ (Царибродско). Те възникват в резултат от семантичния преход ‘удрям, бия’ → ‘карам се’, който също е често срещан при глаголи със значение ‘удрям’. Изходното значение обикновено съдържа и допълнителен признак за интензивност на действието, най-често изразен чрез различни словообразователни средства. И глаголът *пер̀стим* е точно такъв. Той е оформен допълнително с експресивен суфикс, какъвто се открива например при *др̀гастя* диал. ‘бия жестоко’, ‘искам настойчиво и досадно’ (Търновско), ‘(за кърмаче) изсмуквам всичкото мляко от майчината си гърда’ (Габрово), произв. от *др̀ргам* ‘дърпам силно, тегля’ < *дер̀а* (BER 1: 434). Образуваният по този начин диалектен глагол *пер̀стим* неodobr. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) пази значението на първичния корен и на изходния глагол *пер̀а*, но експресивното словообразование добавя и оценъчност на значението, по-конкретно – пейоративност (отразена чрез лексикалната бележка „неodobr.“). Признакът за интензивност личи и при производни като *з̀пераста* ‘принудя; насиля’ (Ботевград), *з̀пер̀ствам* ‘заграждам пътя на някого; искам нещо насиля’ (Врачанско). При тях той се очертава като основен, а не периферен семантичен признак и измества първичния ядрен признак ‘бия, удрям, пердаша’. Акцентът при вторичните

значения е именно върху интензивността на действието, изразена чрез признак за принуда ('насила', 'насилвам').

Регулярността на семантичния преход 'удрям (силно), бия' → 'карам се (на някого)' може да бъде подкрепена от следните случаи на паралелен семантичен развой:

дерà прен. разг. 'нанасям силен, жесток побой на някого, бяхтя', *дерà се* диал. 'бия се' (РБЕ) → *дерà* прен. разг. 'строго мъмря, хокам някого, карам се на някого' (РБЕ);

дерà прен. разг. 'нанасям силен, жесток побой на някого, бяхтя', *дерà се* диал. 'бия се' (РБЕ) → *дърля се*¹³ разг. неодобр. 'карам се с някого, заяждам се' (РБЕ), 'карам се' (Разград), 'отговарям сопнато' (Еленско); *побивам* 'побийвам, понабивам, потупвам, понатупвам', остар. 'набивам' (РБЕ) → *напобивам*, *напобия* 'обиждам, карам се, нападам с обидни думи' (Странджа), 'упреквам, натяквам' (Ахтопол; Малко Търново; Панчарево, Бургаско).

Този семантикодериационен процес може би е мотивиран от представата, че физическата и вербалната агресия често са неотделими една от друга, за което срв. напр. и значенията на глагола *нападам* 'спускам се, връхлитам, нахвърлям се върху някого или нещо с цел да му нанесе зло, да окажа насилие и под.' и прен. 'отправлям към някого някакво обвинение, обидни думи, хули и под., нахвърлям се' (РБЕ). Такова по-общо значение има и глаголет *боря* рядко 'добивам надмощие, побеждавам някого', с който се назовава както чисто физическо действие (*боря* рядко 'нападам някого с ръце, като го блъскам и се опитвам да го преметна, съборя или да го предизвикам да се съпротивлява', РБЕ), така и действия, които могат да бъдат отнесени към сферата на психичното (*боря* остар. и диал. 'полагам усилия да преодолее големи трудности, страдания, за да постигна нещо, да превъзмогна нещо', РБЕ); срв. и литературния пример, с който е илюстрирано значението 'добивам надмощие, побеждавам някого': *Всичките ни неприятели са ни борили с това, че не сме узрели за свободата* (РБЕ). Срв. и префигурирания производен глагол *обдорвам* с общобългарско значение 'доказвам неверността, несъстоятелността на нещо (твърдение, идея и под.)' и диал. 'вземам надмощие в борба или в битка, надвивам' (РБЕ). Разбира се, и тук може да се допусне развой, основан на метонимия ('удрям силно' → когато – 'се карам'), чиято първа степен може да бъде свързана със значенията на сродните лат. *feriō* 'блъскам, удрям', алб. *bie* 'удрям', стнорд. *beria* 'удрям',

¹³ Произв. от корена в *дерà* с нулева степен на коренната гласна (BER 1: 463).

berias̄k ‘бия се, воювам’ и др., а втората съответства на значението на лит. *bárti, barù* ‘мърморя, коря, хуля’ (вж. BER 1: 69). Всички посочени значения са производни от възстановеното за индоевропейския корен **bher-3* изходно значение ‘с остър инструмент обработвам, дълбая, режа, търкам, драсквам, цепя, разцепвам’ (Pokorny 133 – 135).

Връзката между значенията ‘удрям, бия’ и ‘карам се на / с някого’ се наблюдава и в други езици, срв. например англ. *contend* ‘боря се, сражавам се’ и ‘споря; поддържам, твърдя’; англ. *jar* ‘удрям се, блъскам се, сблъсквам се’ и ‘споря, дърля се, карам се’. Паралелен семантичен развой се наблюдава и при диалектния глагол *джанкам* ‘прося настойчиво, до досада’ (Банско), чиято възвратна форма *джанкам се* има значение ‘карам се’ (Ботевград). В БЕР той е етимологизиран като вероятна „кръстоска от *джавкам* и *врънкам, дрънкам* ‘искам нещо до досада’ (BER 1: 356). Т. Ат. Тодоров обаче предлага друга, много по-убедителна етимология, според която глаголт *джанкам* е вариант на *дженкам се* ‘карам се’ (Доброславци, Софийско) (BER 1: 360), произв. от остар. и диал. *дженк* ‘битка, бой; свада, караница’, заемка от тур. *senk* ‘битка, бой; спор, караница’ (< перс. *gāng* ‘война; битка, бой, сражение; свада, караница’) (Todorov 1994: 241–243). От приведените значения на етимона е видно, че семантичният преход е осъществен на персийска почва, а това позволява да се допусне, че връзката между именните значения ‘битка, бой’ и ‘свада, караница’ също може да бъде определена като вид семантична универсалия.

2.2.3. Семантичен преход ‘удрям се’ → ‘побърквам се, полудявам’ (‘удрям’ → ‘ударен’ → ‘побъркан, луд’)

В словообразователното гнездо на глагола *пъркам* ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (RBE) е засвидетелствано производното съществително име *пърко* ‘глуповат, смахнат, вятърничав човек, откачалка’ (RBE), ‘ненормален човек’ (Доброславци, Софийско; Тръстеник, Плевенско; Стръмен, Беленско). Неговото значение възниква в резултат от семантичния преход ‘удрям’ → ‘ударен’ → ‘побъркан, луд’, чиито крайни степени са засвидетелствани и при глагола *първам, пърна* ‘нанасям удар на някого или нещо с ръка, предмет или оръжие, обикн. рязко, отсечено, изведнъж; перкам’ (RBE) и девербатива *пърнат* разг. ‘смахнат’ (RBE). Регулярността на този развой може да бъде доказана въз основа на множество семантични паралели:

ударя (св. в. от *удрям* ‘нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж; докосвам, допирам с удар нещо о друго; блъсвам’ (RSBKE) → *ударен* прен. и разг. ‘ненормален, смахнат, налудничав’ (RSBKE);

блъскам остар. и диал. ‘бия, удрям жестоко, бхтя’, ‘(за вятър, дъжд, вода и др.) удрям силно някого, нещо; (обикн. с предлог *о* или *в*) удрям

силно нещо в друго нещо, чукам, бия' (RBE) → *блъ̀снат* разг. 'смахнат, налудничав, пернат' (RBE).

В някои случаи като втора степен на разволя възниква и глаголното значение 'ставам луд' (при възвратна форма на глагола). Тази степен също е източник и на именни производни със значение 'побъркан, луд':

м̀хам диал. 'удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо' (RBE), *м̀ам* диал. 'бия', *нам̀ам* 'набия' (Троян), *ом̀хам* диал. 'набивам някого', *ома̀ам* диал., *ома̀увам* 'набивам някого' (Софийско) → *см̀хам се*, *см̀хна се* 'ставам луд' (RSBKE) → *см̀хнат* 'налудничав, побъркан' (RSBKE), *см̀анат* също (Страхилово, Свищовско), *см̀хнатѐц* също (Банско).

Наблюдават се и паралели, при които вторично възниква само глаголното значение 'ставам (правя се на) луд' (без засвидетелствани именни производни):

мл̀тя разг. 'удрям силно нещо или някого, бия' (RBE) → *замл̀туем се* 'халосвам се, правя се на „ударен“' (Кюстендилско);

хал̀сам, *хал̀свам* 'удрям, блъскам силно някого' (RSBKE), *хал̀свам се* разг. 'удрям се, блъсвам се силно о нещо' (RSBKE) → *хал̀свам се* прен. 'ставам смахнат, полудявам' (PBE).

Значението 'смахнат, луд' в някои случаи възниква и при сложни съществителни имена, образувани с императивна форма на глагол със значение 'удрям, бия'. Приема се, че когато са отнесени към лица, те нямат пряко номинативно, а фразеологизирано значение (Georgieva 1983: 93), а в определени случаи съдържат и пейоративен стилистичен нюанс:

бу̀там 'напирам, наблягам със сила върху нещо или някого, като го правя да се движи, мести; тикам, блъскам', диал. 'бия мляко, за да се получи масло' (RBE) → *бут̀нѝхрост*, *бут̀нѝгабър* 'смахнат' (Разград).

Тук могат да бъдат отнесени и някои производни от *блъ̀скам*: *блъ̀снѐбук* (Търново), *блъ̀снѐгабър*, *блъ̀снѐдрян* (СИ¹⁴) 'глупак' (BER 1: 58).

Освен с посоченото по-горе книжовно значение 'удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам' (RBE) глаголят *п̀ркам*¹⁵ е засвидетелстван и с диалектните значения 'удрям, нанасям побой' (Странджа; Кукуш; Дервент, Дедеагачко), 'убивам' (Кобилино, Ивайловградско), 'махам нещо' (Любимец, Хасковско), 'захвърлям' (Шумен) и др. Всички те трябва да бъдат разглеждани като

¹⁴ Североизточни български говори

¹⁵ Етимологизиран в БЕР като „умал. от *п̀р̀а*“ (BER 5: 175).

семантични деривати от основното значение на глагола. Закономерността на семантичните преходи, в резултат от които значенията ‘убивам’, ‘махам, отстранявам’ и ‘хвърлям’ възникват вторично при глаголи със значение ‘удрям’, ще бъде доказана в следващите две точки с помощта на аналогични случаи на семантичен развой при различни глаголи.

2.2.4. Семантичен преход ‘удрям (силно), бия’ → ‘убивам’

Семантичният преход ‘удрям’ → ‘убивам’ е засвидетелстван чрез някои диалектни значения на глагола *пѐркам*, при които се наблюдава следният развой:

пѐркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (RBE), ‘удрям, нанасям побой’ (Странджа; Кукуш; Дервент, Дедеагачко) → *пѐркам* ‘убивам’ (Кобилино, Ивайловградско).

Паралелен развой в етимологичното гнездо на глагола *пѐра* установява Л. Антонова-Василева и в някои западни говори. Тя илюстрира значенията със следните примери:

пѐра ‘бия, удрям, пердаша’ (RBE): *Шамата* (кавга) *ниѐ нѐмавме во сѐлото нѐше. Да се кармае, да се пѐриме* (Гиневец, Голо бърдо);

опѐрвам диал. ‘убивам, погубвам някого или нещо’ (RBE): *Рѐски* (патици) *бѐѐли по ѝезѐрото. Тѐѐе пѐкѐе да опѐрве рѐскѐе* (Пустец) (Antonova-Vasileva 2021: 109).

Като семантичен паралел тук могат да бъдат приведени и значенията на следните глаголи:

бѐя ‘нанасям удари на човек или животно с цел да причиня болка; удрям, блъскам нещо, някого или върху, по нещо’ (RBE) → *бѐя* остар. и диал. ‘убивам, погубвам’, разг. ‘убивам с огнестрелно оръжие, обикн. дивеч при лов’ (RBE);

побѐвам ‘побийвам, понабивам, потупвам, понатупвам’, остар. ‘набивам’ (RBE) → *побѐвам* остар. ‘убивам, погубвам’ (RBE);

ѐдрям ‘нанасям удар веднѐж или няколко пъти по веднѐж; докосвам, допирам с удар нещо о друго, блъсвам’ (RSBKE) → *ѐдрям* нар. ‘улучвам, убивам’ (RSBKE), *удрѐвам* ‘удрям; убивам’ (Родопите).

Срв. и значенията на глагола *тѐпам* разг. ‘бия, бѐхтя’, ‘бия, удрям’ (Връбница, Софийско; Долноварданско; Дебърско), ‘бия’ (Кюстендилско), при който вторичното значение ‘убивам’ се тълкува едновременно с изходното ‘удрям’: *тѐпам* диал. ‘бия, удрям, убивам’ (Геров), ‘бия, бѐхтя, убивам’ (Самоков), *тѐпум* ‘бия; убивам’ (Кукуш).

Подобен преход се наблюдава и в таен майсторски говор от Шлегово, Кратовско, където глаголят *окуриам* е засвидетелстван със значенията ‘удрям’ и ‘убивам’. В БЕР префигурираният глагол е приведен в речниковата статия *кърша* ‘чупя, троша, ломя клонки от дърво или пръчки и под.’ (BER 3: 224 – 225), поради което значението ‘удрям’ следва да се разглежда като резултат от семантичния преход ‘чупя, троша, ломя клонки от дърво или пръчки и под.’ → ‘с удар правя нещо твърдо да стане на късове, на парчета, троша, разбивам’ → ‘удрям’ (→ за да, когато → ‘чупя, троша, ломя, правя нещо твърдо на парчета’). При това значението ‘убивам’ може да се обясни като следваща степен на развоя, възникнало по модела ‘удрям’ → ‘убивам’. То обаче би могло да бъде и резултат от следния паралелен семантичен развой в рамките на гнездото: ‘чупя, троша, ломя клонки от дърво или пръчки и под.’ → ‘с удар правя нещо твърдо да стане на късове, на парчета, троша, разбивам’ → ‘унищожавам’ (‘накърнявам първоначалната цялост на нещо’) → ‘убивам’ (‘накърнявам целостта на някого, убивам’). Подобна мотивация се наблюдава и при вторичното значение на глагола *пречукам* ‘наранявам, премазвам с чукане, удряне, удар’ (RBE) → *пречукам* разг. ‘убивам, умъртвявам’ (RBE). Идентичен развой в сърбохърватски наблюдава и Ясна Влаич-Попович, която свързва срхр. *убусати* диал. ‘убивам, пребивам’ със срхр. *бухати* ‘удрям’ (Vlajić-Popović 2002: 229), срхр. *уклѐпати* диал. ‘убивам’ със срхр. *клѐпати* ‘бия с клепало’ и т. н. (Vlajić-Popović 2002: 284).

2.2.5. Семантичен преход ‘удрям’ → ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’

За глагола *пѐркам* е засвидетелствано и диалектното значение ‘махам нещо’ (Любимец, Хасковско), получено в резултат от семантичния преход ‘удрям’ → ‘махам (нещо)’ [*мѐхам* ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’ (BTR 2018: 441)]. Той се осъществява по модела ‘удрям’ → ‘за да’ → ‘махна (нещо)’, за което срв. и девербатива *пѐрканица* ‘детска игра с тояги, в която всеки удря със своята тояга тая на другаря си да изхвъркне из ръцете му’ (Тетевен). Семантичният преход ‘удрям’ → махам’ може да се наблюдава и при следните глаголи:

мѐхам диал. ‘удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо’ (RBE) → *мѐхам* ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’ (BTR 2018: 441), ‘взимам нещо отнякъде и го поставям, занасям на друго място, за да го няма, да не се вижда или за да не пречи’ (RBE);

блѐскам ‘удрям силно нещо в друго нещо, чукам, бия’ (RBE) → *блѐскам* ‘бутам, натискам силно с тласък или удар някого или нещо, за да се придвижи или да падне’ (RBE);

пляскам ‘удрям някого, нещо с длан, при което обикн. се чува плясък, плескам’ (RBE) → *плѣскам* диал. ‘удрям нещо да отхвъркне’ (BER 5: 390).

Вторичното значение ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’ е развито и при префигираните форми на *пляскам*: *отплѣскам* ‘насочвам на друго място, отклонявам’, *отплѣсвам* ‘насочвам към друго място (поглед, мисъл и под.)’ (RBE), *отплѣсвам се, отплѣсна се* ‘отклонявам се от първоначалната посока на движение, отивам встрани’ (RBE), *отплѣскам* ‘с пляскане правя нещо да отиде, да отхвърчи настрана; насочвам на друго място, отклонявам’ (BER 5: 391). Разбира се, при тези производни трябва да се отчита и семантиката на глаголният префикс *от-*, с който се образуват глаголи със значения ‘отдалечаване или отклоняване на субекта или обекта на действието от изходната му точка’ (RBE).

Тук може да бъде добавен и диалектният глагол *клѣпнувам* ‘подгонвам’ (Смолянско, Ардинско, Асеновградско, Маданско), за който в БЕР се възстановява семантичният преход ‘удрям’ → ‘удрям някого, за да побегне’ → ‘подгонвам’ (BER 2: 436).

2.2.6. Семантичен преход ‘удрям’ → ‘хвърлям’

Аналогичен семантичен процес стои в основата и на развоя ‘удрям’ → ‘хвърлям’. Вторичните значения на глаголите *пѣрна* ‘хвърля’ (Говедарци, Софийско) и *пѣркам* ‘захвърлям’ (Шумен) възникват по представления и по-горе обичаен начин за семантичен пренос ‘компонент от действие’ → ‘действие’, т. е. по модела ‘удрям’ → ‘за да/когато’ → ‘хвърлям’. В отделни речникови тълкувания този модел личи съвсем ясно, срв. напр. значението на *плѣщя* диал. ‘удрям нещо да отскокне, да отхвъркне, перкам’ (Gerov 4: 43) (← *плѣщя* диал. ‘удрям с плясък’).

При семантичния преход ‘удрям’ → ‘хвърлям’ ядреният семантичен признак ‘удар’ обикновено отпада във вторичното значение. От друга страна, периферният признак за интензивност на действието, който обичайно присъства при глаголи със значение ‘удрям’¹⁶, се измества към семантичното ядро, акцентирайки върху енергичното, силово извършване на действието хвърляне. Този признак се откроява като съществен за значението ‘хвърлям’, както ясно личи и от речниковите тълкувания на глагола *хвѣрлям* ‘с рязко и силно движение, замах на ръката правя нещо да полети във въздуха, да отиде надалече’ (BTR 2018: 1035) ‘със замах отпращам в някаква посока нещо, което съм държал в ръка, мятам’ (RSBKE).

¹⁶ Срв. значенията на *удрям* ‘нанасям удар, удари, бия, блъскам’, (BTR 2018: 998), *удрям* ‘нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж; докосвам, допирам с удар нещо о друго, блъсвам’ (RSBKE) и *удар* ‘рязък, бърз гласък или докосване на един предмет до друг със сила, замах и от разстояние’ (RSBKE).

Наличието (и съответно липсата) на този признак е и основната и съществена разлика между разглежданото тук вторично значение ‘хвърлям’ и представения по-горе (2.2.5.) семантичен дериват ‘махам’ (‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’). Липсата на семантичен признак за интензивност на действието при значението ‘махам’ се откроява много ясно при съпоставка на някои от синонимните значения на глаголите *màхам* и *хвърлям* (според тълкуванията им в РБЕ и РСБКЕ):

màхам прен. ‘отстранявам някого отнякъде, като го пъдя, гоня, изпъждам, изгонвам’; *хвърлям* прен. ‘гласкам някого или нещо стремително някъде’;

màхам разг. ‘свалям, снемам нещо, което нося или съм облякъл’; *хвърлям* разг. ‘освобождавам се от нещо, което нося, махам, събличам, свалям’;

màхам ‘преставам да правя нещо, да се занимавам с някого или нещо, отказвам, оставям’; *хвърлям* прен. ‘изоставям, отказвам се от някаква занимание, професия, захвърлям, зарязвам’;

màхам се ‘местя се, премествам се от мястото, където съм, отмествам се, отстранявам се; напускам мястото, където съм, обикн. поради някаква опасност, неприятност, трудност, лоши условия или поради волята на някой друг; отивам си’; *хвърлям се* ‘спускам се с устрем в някаква посока, към нещо, устремявам се’.

Регулярността на семантичния преход ‘удрям’ → ‘хвърлям (захвърлям)’ може да бъде илюстрирана чрез следните случаи на паралелен развой:

пѐркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено’ (РБЕ) → *пѐркам* ‘захвърлям’ (Шумен), *пѐрна* ‘хвърля’ (Говедарци, Софийско);

перàстим неодобр. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) → *заперèстувам* ‘захвърлям небрежно’ (Самоков);

б̀ухам ‘удрям с дърво, напр. пране’ (ВТР 2018: 80), ‘удрям едно нещо с друго или о друго’ (Гергов 1: 87) → *б̀ухам* разг. ‘хвърлям със сила нещо някъде’ (РБЕ);

б̀ухам се разг. ‘удрям се, блъскам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тътнеш шум’ (РБЕ) → *б̀ухам се* ‘хвърлям се или падам със сила някъде’ (РБЕ);

ф̀укам, ф̀укна ‘удрям’ (Гергов), *ф̀укум* ‘удрям с нещо’ (Кукуш) → *ф̀укам, ф̀укна* ‘хвърлям’ (Банско, Разложко, Гергов), *ф̀укум* ‘захвърлям нещо, хвърлям’ (Кукуш), *ф̀укнувам* ‘хвърлям нещо с яд’.

Такъв развой може да се наблюдава и при чуждозиков лексикален материал, срв. напр. пол. диал. *praskać* ‘шибам, удрям силно’ → пол. диал. *praskać* ‘хвърлям’; срхр. *фр̀лати, фр̀л̃ам* ‘бия’ → срхр. *фор̀ати* ‘хвърлям’. Аналогичен

преход стои в основата на значението на английския глагол *fling* ‘хвърлям, захвърлям, мятам, пращам’¹⁷, продължител на назализиран вариант на ие. **plak-* ‘удрям’ (Harper).

2.2.6.1. Семантичен преход ‘хвърлям’ → ‘спускам се’ (= ‘запътвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо’)

Признакът за интензивност на действието при глаголи със значение ‘хвърлям’ се запазва и при възможния по-нататъшен семантичен развой, резултат от който е значението ‘спускам се’ (= ‘запътвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо’, RBE). То възниква при възвратните форми на глаголите и в семантично отношение е най-близо до преносното значение на глагола *хвърлям* ‘тласкам някого или нещо стремително някъде’ (RSBKE). Такъв преход се наблюдава при следните глаголи:

хвърлям ‘със замах отпращам в някаква посока нещо, което съм държал в ръка, мятам; тласкам някого или нещо стремително някъде’ (RSBKE) → *хвърлям се* ‘спускам се с устрем в някаква посока, към нещо; устремявам се’ (RSBKE);

мятам ‘отпращам в някаква посока, обикн. със замах, със сила, нещо, което съм държал в ръка; хвърлям, пращам, замятам’ (RBE) → *мятам се* ‘с бързи движения се устремявам, сепускам към някого или нещо, хвърлям се’ (RBE);

кидам, кидна ‘хвърлям’ (ЮЗ) → *кидна се* диал. ‘спусна се’, ‘спусна се да се затичам’ (Трънско), *киднем се* ‘избягвам внезапно, почвам да тичам неочаквано’ (Трънско).

Срв. и рус. *бросать* ‘хвърлям’ → рус. *бросаться* ‘хвърлям се, впускам се (в нещо)’, фр. *lancer* ‘хвърлям, мятам, изстрелвам’ → фр. *se lancer* ‘хвърлям се, впускам се’. Срв. и посочения по-горе английски глагол *fling*, при който се наблюдава тристепенен семантичен развой: ие. **plak-* ‘удрям’ → англ. *fling* ‘хвърлям, захвърлям, мятам, пращам’ → англ. *fling* ‘спускам се, хуквам, изскачам (от стая и пр.)’.

Като резултат от такъв развой би могло да се разглежда и значението на глагола *фуквам, фукна* диал. ‘затичвам се силно и изведнъж, втурвам се в бяг, побягвам’, който трябва да бъде отнесен към етимологичното гнездо на глаголите *фукам, фукна* ‘удрям’ (Геров), *фукум* ‘удрям с нещо’ (Кукуш) и *фукам, фукна*

¹⁷ Вторичното значение ‘хвърлям, захвърлям, мятам, пращам’ е регистрирано за пръв път през XIV в., вж. Harper.

‘хвърлям’ (Банско, Разложко, Геров), *фѹкум* ‘захвърлям нещо, хвърлям’ (Кукуш), *фѹкнувам* ‘хвърлям нещо с яд’, етимологизувани в БЕР като самостоятелни звукоподражателни образувания (под *фѹкам*¹ и *фѹкам*³) (BER 8: 848). Въз основа на установената тук регулярност на отделните семантични преходи в рамките на гнездото може да бъде очертан тристепенният семантичен развой ‘удрям’ → ‘хвърлям’ → ‘спускам се’, представен чрез следните диалектни форми:

фѹкам, *фѹкна* ‘удрям’ (Геров), *фѹкум* ‘удрям с нещо’ (Кукуш) → *фѹкам*, *фѹкна* ‘хвърлям’ (Банско, Разложко, Геров), *фѹкум* ‘захвърлям нещо, хвърлям’ (Кукуш), *фѹкнувам* ‘хвърлям нещо с яд’¹⁸ → *фѹкам* учен. говор ‘бягам’, *фѹквам*, *фѹкна* диал. ‘затичвам се изведнџ, втурвам се в бяг, побягвам’, *фукне се* ‘избяга крадешком’ (Тетевенско).

Паралелен развой имат и други глаголи със значения, близки до значението на *хвърлям* ‘тласкам някого или нещо стремително някъде’:

пѹскам ‘насочвам нещо в определена посока, да трѣгне нанякъде, отправям, насочвам, направлявам’ (RBE) → *пѹскам се* ‘втурвам се изведнџ стремително в някаква посока, спускам се, впускам се’ (RBE), *спѹскам се* ‘запѣтвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо, втурвам се’ (RBE), *впѹскам се* ‘устремявам се бързо, стремително с бяг, тичане към някого или нещо, втурвам се; запѣтвам се, трѣгвам, отправям се нанякъде’ (RBE).

Тук може да бъде включен и глаголят *бѹхам*, с уговорката, че в третата степен от развоя се откроява и допълнителен признак за посока на действието (навѣтре):

бѹхам ‘удрям с дърво, напр. пране’ (BTR 2018: 80), ‘удрям едно нещо с друго или о друго’ (Gerov 1: 87) → *бѹхам* разг. ‘хвърлям със сила нещо някъде’ (RBE) → *бѹхам се* ‘нахълтвам, влизам внезапно някъде’ (RBE).

Значението ‘тласкам някого или нещо стремително някъде’ (засвидетелствано за глагола *хвърлям*) може да бъде изходно и за вторичното значение ‘изпращам (някого или нещо) (някъде)’. Такъв семантичен преход се наблюдава при глагола *прѹщам*, на който ще се спрем по-подробно, за да илюстрираме начина, по който семантичната типология може да подкрепи една или друга етимологична хипотеза.

¹⁸ С друга степен на коренната гласна и *фѹквѣм*, *фѹкна* ‘хвърлям’ (Еленско).

2.3. Глаголът *п̀ра̀щам, п̀ра̀тя*

Значението ‘насочвам съзнателно, целенасочено нещо в някаква посока, към някого или към нещо, отправям, изпращам, запращам’ е посочено като трето речниково значение на общобългарския глагол *п̀ра̀щам, п̀ра̀тя* (RBE). Като първо и второ се посочват съответно значенията ‘карам някого да отиде някъде’ и ‘давам нещо с поръка да бъде занесено някъде’ (RBE). За глагола *п̀ра̀щам* е засвидетелствано и диалектното значение ‘хвърлям’ (BER 5: 617); срв. и значението на префигираната форма *зап̀ра̀щам* разг. ‘хвърлям със сила нещо надалеч, захвърлям’ (RBE).

Глаголът *п̀ра̀щам, п̀ра̀тя* е продължител на диалектния каузативен праславянски (южнославянски) глагол **partiti, *partjā* и итератив **partjāti, *partjājq*, който по-нататък в БЕР се свързва с праслав. **p̄rāti, *perq* (> *perā*), очевидно с предполагаема *o*-степен на коренната гласна. В БЕР праслав. диал. **partiti, *partjā* и **partjāti, *partjājq*, от които се извежда българският глагол *п̀ра̀щам*, се свързват и с праслав. **partjā* > чеш. *práce* ‘труд, работа; занятие’, спол. *proca*, горлуж. *próca*, доллуж. *proca* също. Предполага се пряка връзка между значенията ‘пращам’ и ‘труд, работа’, като се прави сравнение със значенията на срхр. *p̄sao*, в род. п. *p̄sla* ‘работа’, което по произход е поствербал от *p̄slati, p̄shēm* ‘(из)пращам’. Това заключение е свързано с предположената от Миклошич връзка между бълг. *п̀ра̀щам, п̀ра̀тя* и чеш. *práce* ‘труд, работа; занятие’ (Miklosich 1886: 261, под *prati*-) и с връзката между пол. *praca* ‘работа’ и южнослав. „*prati*“ ‘пратя’, предложена от Брюкнер (Brückner 1927: 434); срв. още Mladenov 1941: 504, Vasmer – Trubachev 3: 356 (под *п̀ра̀щам*) и др. (BER 5: 617–619).

Според нас семантичният аспект на етимологичния анализ на глагола *п̀ра̀щам* (и на неговите южнославянски съответствия¹⁹) предполага по-скоро изясняване на семантичната връзка между посоченото изходно значение ‘удрям’ (ие. **per-*) и производното ‘пращам’. При това като по-малко вероятно трябва да се приема алтернативното извеждане на праслав. **partiti* и свързаното с него **partjā* от друг (омонимен) индоевропейски корен. Става въпрос за ие. **per-* ‘прониквам (през нещо), превеждам, пренасям, придвижвам се’, за продължителите на който се сочат стинд. *p̄i-parti* ‘прехвърля, превежда на другата страна’, гр. *πορεύω* ‘подгоня, подкарам (= приведа в движение), из-

¹⁹ Срхр. *p̄h̄ati, p̄h̄ām* ‘пращам, изпращам’, *p̄h̄atimi, p̄h̄ātīm* ‘придружа, съпроводя; изпратя; проследя’, словен. *prátiti* ‘съпроводя’, *prátiti se* ‘приготвям се за път’ (значенията ‘придружа, съпроводя’, ‘приготвям се за път’ са от по-ранно ‘изпращам’).

пращам’, лат. *portāre* ‘нося’, гот. *farān*, нем. *fahren* ‘придвижвам се, пътувам’ (срв. Bezlaj 3: 104, Rejzek 2015: 545, под *práce*, Králik 2015: 463, под *práca*)²⁰. По наше мнение обаче всички тези индоевропейски съответствия възникват в резултат от радиален семантичния развой от един и същ корен – ие. **per-* с първично значение ‘удрям’. Тази хипотеза може да бъде доказана чрез семантични паралели.

В „Речника на избрани синоними в основните индоевропейски езици“ като обичаен източник на вторичното значение ‘изпращам’ се посочва субстантивното значение ‘път’ (с междинни значения ‘вървя, пътувам’, ‘карам да върви’, за които обаче може да се допусне, че са вторични) и глаголните значения ‘знам’, ‘предупреждавам’, ‘заповядвам’ (с междинно значение ‘изпращам съобщение’). Уточнява се, че като резултат от вторична специализация значението ‘изпращам’ регулярно възниква и от изходните значения ‘слагам, поставям, приготвям, подготвям’ (експедиция и под.) и ‘пускам, хвърлям’ (let go, throw). Като пример за последния случай се посочва лат. *mittere*, чието значение ‘изпращам’²¹ е специализация на по-ранно ‘пускам, хвърлям’ (с по-нататъшен развой ‘поставям’ както във френския продължител *mettre* ‘слагам; поставям; настанявам’), стирл. *fo-ceird* ‘хвърля’ и ‘изпраща’ (> ирл. *curium* ‘поставям, слагам’) и

²⁰ Малко вероятно е предложено от Л. Куркина извеждане на праслав. **partiti* от балканския латински (Kurkina 1977: 20), отречено и от Безлай (вж. Bezlaj 3: 104). За друга хипотеза относно произхода на чеш. *práce* вж. Machek 1968: 477–478.

²¹ Де Ваан свързва лат. *mittere* ‘освобождавам, пускам; изпращам, хвърлям’ с ие. **m(e)ith-* ‘променям, сменям’ (ие. **mei-* ‘обменям, сменям’, а впоследствие и ‘размяна’ и ‘разменям, мамя’) и предполага по-нататъшна семантична промяна, водеща до значенията ‘давам, дарявам’ и ‘пускам, изпращам’ (цит. по. Harper). От същия корен се извежда и лат. *missionem* (номинатив *missio*) ‘изпращане; освобождаване; освобождаване от служба, уволнение’, образувано от основата на мин. прич. на лат. *mittere*, заето по-нататък и в англ. *mission*, засвидетелствано през 1590 г. със значение ‘изпращане извън граница’ (първоначално в религиозен контекст), а по-късно (от 1620 г.) и като дипломатически термин (Harper). Срв. и *мисионер* ‘обикн. духовно лице, изпратено сред езически или иновърски народи за религиозна пропаганда, пратеник’ (заемка от фр., RChDBE 1982: 542) и *пратеник* ‘лице, изпратено с някаква задача, поръчка’ (RBE) < *пратя, пращам*. Като продължител на същия корен Покорни възстановява балтослав. **meitu-* в латв. *miētus* ‘обмен, размяна’ (Tausch, Wechsel), *mituôt* и *mietuôt* ‘разменям’ (tausch), *mitēt* ‘променям’ (verändern), възвр. ‘спирам’ (aufhören), *pa-mīšu* ‘последователно’ (Pokorny 1959: 715, 710). На славянска почва продължителите на първичния корен са *мъст* ‘отплата за извършено зло, отмъщение’ (BER 4: 431), *меня* ‘права смяна, промяна на едно нещо с друго поради предпочитание, необходимост и други причини’ (BER 3:739–740), *мена, менѐж* диал. ‘годеж’, а може би и *миткам* разг. неодобр. ‘ходя непрекъснато, на много места, не се спирам, скитам’ (BER 4: 131, 133).

др. (Buck 1949: 710). Тези наблюдения поставят под съмнение предположената в БЕР връзка между значенията ‘работа’ и ‘пращам’, доколкото тя към момента не може да бъде потвърдена чрез паралелен развой в друг индоевропейски език. Подобни примери не успяхме да открием и в рамките на ексцерпирания във връзка с изследването лексикален материал от БЕР. В този смисъл и значението на съществителните имена *п̀ра̀шка* ‘детска играчка, приспособление от V-образна пръчка и завързани на двата върха ластиси с кожено парче по средата за хвърляне на малки камъчета’ (RBE), *п̀ра̀ща* диал. ‘прашка, с която децата замерват с камъни (приспособление за хвърляне на камъни)’, стб. *п̀ра̀шта* ‘прашка’, срхр. *п̀ра̀ћа* също, словен. *п̀ра̀ща* също, пол. *prosa* също, а също и рус. *п̀ра̀щя* също, заето от старобългарски, които се извеждат от праслав. **partjā*, еднакво с **partjā*, трудно биха могли да бъдат свързани пряко с чеш. *práce* ‘труд, работа; занятие’, стпол. *prosa*, горлуж. *próca*, доллуж. *prosa* също (BER 5: 615–616, срв. и Vasmer – Trubachev 3: 356).

Уместно е обаче да се допусне, че вторичните глаголни значения ‘пращам’ (в южнославянските езици) и ‘работя’ (‘работа’) (в западнославянските) имат общо изходно значение, което съвпада със значението на първичния индоевропейски корен **per-* ‘удрям’, а обособяването им е резултат от самостоятелен и независим семантичен развой във всяка от езиковите групи. Вторичното значение ‘работя’ възниква по модела ‘удрям (силно)’ → ‘работя (усилено)’, представен по-горе при *п̀ра̀стим* неодобр. ‘бия’ → *з̀а̀п̀е́ра̀ста* ‘почна усилено да върша нещо’, който беше верифициран и чрез други семантични паралели (вж. 2.2.1.).

Диалектното значение на глагола *п̀ра̀щам* ‘хвърлям’, който също трябва да бъде свързан етимологично с първичния индоевропейски корен **per-* ‘удрям’ (BER 5: 617 – 619), следва да се разглежда като резултат от друг семантичен развой, а именно – от развоя ‘удрям’ → ‘хвърлям’, чиято регулярност също беше установена по-горе (2.2.6.). По-нататък съвременните общобългарски значения на *п̀ра̀щам*, *п̀ра̀тя* ‘карам или заставям някого да отиде някъде, обикн. с известна цел, изпращам; насочвам съзнателно, целенасочено нещо в някаква посока, към някого или към нещо; отправям, изпращам, запращам’ (RBE) възникват като трета степен на развоя ‘удрям’ → ‘хвърлям’ → ‘пращам’. Логическата връзка между втората и третата степен е подобна на тази, при която се осъществява преход между основното и преносното значение на *х̀в̀е́р̀ля̀м* ‘със замах отправям в някаква посока нещо, което съм държал в ръка’ → прен. *х̀в̀е́р̀ля̀м* ‘тласкам някого или нещо стремително някъде’ (RSBKE). Допускаме, че е възможен следният семантичен развой:

ие. **per-* ‘удрям’ → праслав. **p̥r̥gāti*, **perq* (> *п̀е́ра̀* ‘бия, удрям, пердаша’) → праслав. диал. (южнослав.) **partiti*, **partja*, итератив **partjāti*, **partjājā* > *п̀ра̀щам* диал. ‘хвърлям’ → *п̀ра̀щам* ‘карам или заставям някого да отиде някъде, обикн. с известна цел, изпращам’ (RBE).

Точен паралел на развоя ‘хвърлям’ → ‘пращам’ откриваме при значенията на глагола *запокѣтвам*:

запокѣтвам разг. ‘захвърлям със сила нещо или някого надалече, пращам’ (RBE) → *запокѣтвам* неодобр. ‘отпращам някого далече, захвърлям, пращам’ (RBE).

Глаголът *запокѣтвам* е свързан етимологично с диалектния глагол *кѣдам*, *кѣдна* ‘хвърля’ със засвидетелствани в диалектите възвратни форми *кѣдна се* диал. ‘спусна се’, ‘спусна се да се затичам’ (Трънско), *кѣднем се* ‘избягвам внезапно, почвам да тичам неочаквано’ (Трънско) (BER 2: 399). Т. е. в рамките на етимологичното гнездо може да бъде построена семантичната верига ‘хвърлям’ (*кѣдам*, *кѣдна*, *запокѣтвам*) → ‘пращам’ (*запокѣтвам*) → ‘спускам се, затичвам се’ (*кѣдна се*, *кѣднем се*).

За връзката между значенията ‘хвърлям’ → ‘пращам’ срв. още и англ. *send* ‘пращам, хвърлям, мятам’ и *send* ‘пращам, изпращам (нещо към някого, някого към нещо)’. С допълнителен семантичен признак ‘принуда’ срв. и значенията на англ. *drive* ‘удрям, пращам, изпращам; мятам’ и ‘карам, управлявам, движа, привеждам в движение’, *drive away* ‘изгонвам, прогонвам пропъждам’, ‘отпътувам, тръгвам’. Срв. също и тълкуването на англ. *relegate* ‘(из)пращам; изхвърлям, захвърлям’, който има и значения ‘отпращам, препращам (към друг човек, друга инстанция); заточавам’²². Може би известна близост с тези вторични значения, по-конкретно с признака ‘принуда’, може да бъде установена и при някои глаголи, сродни на *кѣдам* ‘хвърлям’ – срв. приведените като съответствия в БЕР латв. *kūdināt*, *kūdīt* ‘завеждам’, стинд. *cōdati*, *cōdāyati* ‘завежда’ (BER 2: 355).

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можем да обобщим, че въз основа на семантичния анализ на разгледаните глаголи от праславянския отгласен ред **per-/ *pъr-/ *par-* бяха установени семантични преходи, които могат да бъдат определени като регулярни в българския език, а и в по-общ типологичен план. Регулярността на наблюдаваните семантични преходи потвърждава изказаните тези за съществуването на диахронна семантична типология, която трябва да бъде изследвана както с оглед на общата семантична типология, така и с оглед на семантичния аспект на етимологичния анализ при етимологичните изследвания. Установяването на диахронни тенденции и закономерности в семантичния развой на лексиката и тяхното отчи-

²² Английският глагол е от латински произход (вж. Klein 1967: 1323).

тане в етимологичното проучване би допринесло за по-убедително тълкуване на произхода на думите, особено на тези, които нямат единна етимология.

Акцент в студията е наблюдението, че при някои от вторично получените значения семантичните признаци на първичния корен могат да бъдат изтласкани от центъра в периферията или обратно, да отпаднат напълно или да се трансформират до неузнаваемост [както напр. при ие. **per-3* ‘удрям’ > *perà* ‘бия, удрям, пердаша’ → *perà* ‘бухам бельо’ (‘с удряне почиствам’) → *perà* ‘очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.’; *perkam* ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (РБЕ) → *perkam* ‘махам нещо’ (Любимец, Хасковско); *perkam* ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (РБЕ) → *perkam* ‘убивам’ (Кобилино, Ивайловградско); *perastim* неодобр. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) → *perastim* ‘карам се на някого’ (Софийско), *perestim* ‘хокам някого’ (Царибродско); *perastim* неодобр. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) → *zaperasta* ‘почна усилено да върша нещо’ (Ботевград) и др.]. В други случаи обаче те се запазват и при семантичните деривати, които могат да се различават от изходното значение само по своята експресивност, често отразена и в морфологичния облик на новополучената дума (*perà* разг. ‘бия, удрям, пердаша’ → *perastim* неодобр. ‘бия’).

Систематизирането на резултатите от подобни диахронни семантични изследвания би могло да допринесе за усъвършенстване на етимологичната практика, особено при решаване на въпроса с омонимите в лексикографски аспект. По-конкретно смятаме, че установените в рамките на изследването семантични преходи, макар и в ограничен фрагмент от речниковия състав, биха били полезни за оптимизиране на работата върху „Българския етимологичен речник“, който обхваща огромно количество диалектен материал и чието лексикографско организиране на гнездови принцип създава трудности. Диахронният аспект на семантичния анализ може да помогне и при синхронното тълкуване на многозначни глаголи по отношение на посоката на семантична деривация, както е случаят например с *perà*, чието разговорно значение ‘бия, удрям, пердаша’ в РБЕ е определено като преносно, а всъщност от диахронна гледна точка то се явява първично.

Отделните случаи на паралелен семантичен развой, установени в това изследване, са представени в схематичен вид в приложението.

4. ПРИЛОЖЕНИЕ

В това приложение са систематизирани установените въз основа на изследвания лексикален материал семантични преходи при различни глаголи. Всеки

отделен семантичен преход е илюстриран с конкретни примери. В някои случаи са привлечени и глаголи от други езици, при които е настъпила съответната семантична промяна.

Приведените тук семантични преходи представят част от резултатите от непубликуваното по-обширно изследване „Семантични аспекти на етимологичния анализ (върху материал от „Българския етимологичен речник“), в което се установяват 42 случая на семантичен паралелизъм при български глаголи, изследвани в рамките на конкретни етимологични гнезда и лексико-семантични групи. Идеята е с тях да бъде поставено началото на един своеобразен **Каталог на семантичните преходи**, който да представлява скромен принос към идеята за систематизиране на регулярни семантикодериационни процеси, наблюдавани в различни езици. Надеждата ни е, че този каталог може да бъде допълван и разширяван, а установените в него устойчиви семантични съотношения могат да послужат за решаване на задачи от типологичен характер.

1. ‘Удрям, бия’ → (‘с удряне почиствам’) → ‘пера (почиствам) (дрехи)’

(ие. **per*-³ ‘удрям’) > *perà* ‘бия, удрям, пердаша’ → ‘бухам бельо’ (‘с удряне почиствам’) → *perà* ‘очиствам, отстранявам кал, мръсотия и под. от тъкан, плат, дреха и др. с вода и обикн. със сапун, специален препарат и др.’;

būxvam, *būxna* разг. ‘изведнъж или веднъж удрям или блъскам силно някого или нещо’ (RBE) → *būxam* ‘удрям нещо (по нещо) силно с тупалка, бухалка и под., като произвеждам глух, тътенещ звук, обикн. за да свърша някаква работа (да отстраня прах от дрехи, постелки и пр., да изроня плод и пр.)’ → *būxam* ‘удрям силно с бухалка пране, за да се изпере’ (RBE);

tūnam ‘разг. ‘бия, наказвам с бой’ → *tūnam* удрям нещо меко (дрехи, завивки), за да отстраня праха; пухам’, *tūnam* ‘пера на тепавица’ (Долно Райково, Смолянско; Горна и Долна Василица, Ихтиманско), в съчет. *tūnam платното* ‘пера, като бия платното’ (Стойките, Девинско), *tūna* ‘(за тепавица) пере’ (Суходол, Софийско);

праслав. **plākāti* ‘удрям (се в гърдите)’ → *plākna* ‘мия нещо (някакъв съд, част от тялото), като го обливам леко само с чиста вода без сапун; обливам; потапям в чиста вода дрехи, пране, за да отмия от тях сапуна или перилния препарат; (за вода) леко обливам, заливам брега на воден басейн; мия’ (RBE).

санскр. *vadh-* ‘удрям’ → санскр. *vadh-* ‘удрям дрехи при пране’.

2. 'Удрям (силно)' → 'работя (усилено)'

перàстим неodobр. 'бия' (Доброславци, Софийско) → *за̀пераста* 'почна усилено да върша нещо' (Ботевград);

бл̀скам 'удрям силно нещо в друго нещо, чукам, бия' (РБЕ), остар. и диал. 'бия, удрям жестоко, б̀хтя' (РБЕ) → *бл̀скам, бл̀скам се* 'работя без отдих, пряко силите си, трепя се, б̀хтя се' (РБЕ), *б̀скам се* 'работя усилено' (СЗ);

л̀пам разг. 'бия, някого, тупам' → *л̀пам* 'работя много' (Дебърско и другаде), 'работя безрезултатно' (Костурско и другаде) (под *л̀пам*², БЕР 3: 516);

мл̀тия разг. 'удрям силно нещо или някого, бия' → *мл̀тим сь* 'бл̀скам се, трудя се безсмислено' (Ново село, Видинско);

м̀хам диал. 'удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо' (РБЕ) → *м̀хам* прен. и жарг. 'работя тежък, физически труд, бухам, бл̀скам' (РБЕ);

б̀хтя разг. 'удрям някого с всички сили, за да му причиня голяма физическа болка, бия' (РБЕ) → *б̀хтя* 'удрям върху или по нещо с всички сили, обикн. за да свърша някаква работа' (РБЕ) → *б̀хтя* 'върша тежка физическа работа, трудя се пряко сили, б̀хтя се, бл̀скам се' (РБЕ), *б̀хтя се* 'мъча се, трудя се пряко сили, трепя се, бл̀скам се, б̀хтя' (РБЕ);

б̀хам се разг. 'удрям се, бл̀скам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тътнещ шум' (РБЕ) → *б̀хам* разг. 'удрям нещо (по нещо) силно с тупалка, бухалка и под., като произвеждам глух, тътнещ звук, обикн. за да свърша някаква работа (да отстраня прах от дрехи, постелки и пр., да изроня плод и пр.) (РБЕ);

англ. *hammer at* 'удрям (бл̀скам) по' → 'работя непрестанно (неуморно) по'.

3. 'Удрям (силно), бия' → 'карам се (на някого)'

перàстим неodobр. 'бия' (Доброславци, Софийско) → *перàстим* 'карам се на някого' (Софийско), *пер̀стим* 'хокам някого' (Царибродско);

дерà прен. разг. 'нанасям силен, жесток побой на някого, б̀хтя', *дерà се* диал. 'бия се' (РБЕ) → *дерà* прен. разг. 'строго мъмря, хокам някого, карам се на някого' (РБЕ);

дeрà прен. разг. ‘нанасям силен, жесток побой на някого, бьхтя’, *дeрà се* диал. ‘бия се’ (РВЕ) → *дърля се*²³ разг. неодобр. ‘карам се с някого, заяждам се’ (РВЕ), ‘карам се’ (Разград), ‘отговарям сонпато’ (Еленско); *побивам* ‘побийвам, понабивам, потупвам, понатупвам’, остар. ‘набивам’ (РВЕ) → *напобивам, напобия* ‘обиждам, карам се, нападам с обидни думи’ (Странджа), ‘упреквам, натяквам’ (Ахтопол; Малко Търново; Панчарево, Бургаско);

англ. *contend* ‘боря се, сражавам се’ → англ. *contend* ‘споря’;

англ. *jar* ‘удрям се, блъскам се, сблъсквам се’ → англ. *jar* ‘споря, дърля се, карам се’.

4. ‘Удрям’ → ‘ударен’ → ‘побъркан, луд’ и ‘удрям се’ → ‘побърквам се’

пeрвам, пeрна ‘нанасям удар на някого или нещо с ръка, предмет или оръжие, обикн. рязко, отсечено, изведнъж; перкам’ (РВЕ) → *пeрнат* мин. страд. прич. от *пeрна* (‘ударен’) → *пeрнат* разг. ‘смахнат’ (РВЕ);

пeркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (РВЕ) → *пeрко* ‘глуповат, смахнат, вятърничав човек, откачалка’ (РВЕ), ‘ненормален човек’ (Доброславци, Софийско; Тръстеник, Плевенско; Стръмен, Беленско);

удàря (св. в. от *удрям* ‘нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж; докосвам, допирам с удар нещо о друго; блъсвам’, RSBKE) → *удàрен* мин. страд. прич. от *удàря* (‘ударен’) → *удàрен* прил. прен. и разг. ‘ненормален, смахнат, налудничав’ (RSBKE);

блъскам остар. и диал. ‘бия, удрям жестоко, бьхтя’, ‘(за вятър, дъжд, вода и др.) удрям силно някого, нещо; (обикн. с предлог *о* или *в*) удрям силно нещо в друго нещо, чукам, бия; свиря, като удрям тъпан и под.’ → *блъснат* разг. ‘смахнат, налудничав, пернат’ (РВЕ);

мàхам диал. ‘удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо’ (РВЕ), *мàам* диал. ‘бия’, *намàам* ‘набия’ (Троян), *омàхам* диал. ‘набивам някого’, *омаам* диал., *омавам* ‘набивам някого’ (Софийско) → *смàхвам се, смàхна се* ‘ставам луд’ (RSBKE), *смàхнат* ‘налудничав, побъркан’ (RSBKE), *смàанат* също (Страхилово, Свищовско), *смàхнатeц* също (Банско);

млàтя разг. ‘удрям силно нещо или някого, бия’ (РВЕ) → *замлàтуем се* ‘халосвам се, правя се на „ударен“’ (Кюстендилско);

²³ Произв. от корена в *дeрà* с нулева степен на коренната гласна (БЕР 1: 463).

халдсам, халдсвам ‘удрям, блъскам силно някого’ (RSBKE), *халдсвам се* разг. ‘удрям се, блъсвам се силно о нещо’ (RSBKE) → *халдсвам се* прен. ‘ставам смахнат, полудявам’ (RSBKE) → *халдсан* ‘смахнат, уда-рен’ (RSBKE);

бутам ‘напирам, наблягам със сила върху нещо или някого, като го правя да се движи, мести; тикам, блъскам’, диал. ‘бия мляко, за да се получи масло’ (RBE) → *бутнихраст, бутнигабър* ‘смахнат’ (Разград); *блъскам* остар. и диал. ‘бия, удрям жестоко, бхтя’ → *блъснийбук* (Търново), *блъснийгабър, блъснийдран* (СИ) ‘глупак’ (BER 1: 58).

5. ‘Удрям (силно), бия’ → ‘убивам’

пёркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (RBE) → *пёркам* ‘убивам’ (Кобилино, Ивайловградско);

перà ‘бия, удрям, пердаша’ (RBE) → *опёрвам* диал. ‘убивам, погубвам някого или нещо’ (RBE);

бия ‘нанасям удари на човек или животно с цел да причиня болка; удрям, блъскам нещо, някого или върху, по нещо’ (RBE) → *бия* остар. и диал. ‘убивам, погубвам’, разг. ‘убивам с огнестрелно оръжие, обикн. дивеч при лов’ (RBE);

побивам ‘побийвам, понабивам, потупвам, понатупвам’, остар. ‘набивам’ (RBE) → *побивам* остар. ‘убивам, погубвам’ (RBE);

удрям ‘нанасям удар веднъж или няколко пъти по веднъж; докосвам, допирам с удар нещо о друго, блъсвам’ (RSBKE) → *удрям* нар. ‘улучвам, убивам’ (RSBKE), *удривам* ‘удрям; убивам’ (Родопите);

тёпам разг. ‘бия, бхтя’, ‘бия, удрям’ (Връбница, Софийско; Долно-варданско; Дебърско), ‘бия’ (Кюстендилско) → *тёпам* диал. ‘бия, удрям, убивам’ (Геров), ‘бия, бхтя, убивам’ (Самоков), *тёпум* ‘бия; убивам’ (Кукуш);

окришам таен майсторски говор ‘удрям’ (Шлегово, Кратовско) → *окришам* таен майсторски говор ‘убивам’ (Шлегово, Кратовско).

6. ‘Удрям’ → ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’

пёркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено, первам’ (RBE) → *пёркам* ‘махам нещо’ (Любимец, Хасковско);

махам диал. ‘удрям, бия, налагам някого или нещо или движа нещо във въздуха като закана, че ще ударя някого или нещо’ (RBE) → *ма-*

хам ‘премествам, отстранявам нещо или някого от дадено място’ (BTR 2018: 441), ‘взимам нещо отнякъде и го поставям, занасям на друго място, за да го няма, да не се вижда или за да не пречи’ (RBE);

блъскам ‘удрям силно нещо в друго нещо, чукам, бия’ (RBE) → блъскам ‘бутам, натискам силно с тласък или удар някого или нещо, за да се придвижи или да падне’ (RBE);

пляскам ‘удрям някого, нещо с длан, при което обикн. се чува плясък, плескам’ (RBE) → плёскам диал. ‘удрям нещо да отхвъркне’ (BER 5: 390); отплёскам ‘насочвам на друго място, отклонявам’, отплёсвам ‘насочвам към друго място (поглед, мисъл и под.)’ (RBE), отплёсвам се, отплёсна се ‘отклонявам се от първоначалната посока на движение, отивам встрани’ (RBE), отплёскам ‘с пляскане правя нещо да отиде, да отхвърчи настрана; насочвам на друго място, отклонявам’ (BER 5: 391).

7. ‘Удрям’ → ‘хвърлям’

плещя диал. ‘удрям с плясък’ → плещя диал. ‘удрям нещо да отскокне, да отхвъркне, перкам’ (Гергов 4: 43);

пёркам ‘удрям някого или нещо рязко, отсечено’ (RBE) → пёркам ‘захвърлям’ (Шумен), пёрна ‘хвърля’ (Говедарци, Софийско);

перастим неодообр. ‘бия’ (Доброславци, Софийско) → заперестувам ‘захвърлям небрежно’ (Самоков);

бұхам ‘удрям с дърво, напр. пране’ (BTR 2018: 80), ‘удрям едно нещо с друго или о друго’ (Гергов 1: 87) → бұхам разг. ‘хвърлям със сила нещо някъде’ (RBE);

бұхам се разг. ‘удрям се, блъскам се със сила в нещо, като произвеждам глух, тътнещ шум’ (RBE) → бұхам се ‘хвърлям се или падам със сила някъде’ (RBE);

фұкам, фұкна ‘удрям’ (Гергов), фұкум ‘удрям с нещо’ (Кукуш) → фұкам, фұкна ‘хвърлям’ (Банско, Разложко, Гергов), фұкум ‘захвърлям нещо, хвърлям’ (Кукуш), фұкнувам ‘хвърлям нещо с яд’;

пол. диал. *praskać* ‘шибам, удрям силно’ → пол. диал. *praskać* ‘хвърлям’;

срхр. *фрълати*, *фрълām* ‘бия’ → срхр. *форати* ‘хвърлям’;

ие. **plak-* ‘удрям’ → англ. *fling* ‘хвърлям, захвърлям, мятам, запрашам’.

8. ‘Хвърлям’ → ‘спускам се’ (= ‘запътвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо’)

хвърлям ‘със замах отпращам в някаква посока нещо, което съм държал в ръка, мятам’, прен. ‘тласкам някого или нещо стремително някъде’ → *хвърлям се* ‘спускам се с устрем в някаква посока, към нещо; устремявам се’ (RSBKE);

мятам ‘отпращам в някаква посока, обикн. със замах, със сила, нещо, което съм държал в ръка; хвърлям, запращам, замятам’ (RBE) → *мятам се* ‘с бързи движения се устремявам, се спускам към някого или нещо, хвърлям се’ (RBE);

кидам, кидна ‘хвърлям’ (ЮЗ) → *кидна се* диал. ‘спусна се’, ‘спусна се да се затичам’ (Трънско), *киднем се* ‘избягвам внезапно, почвам да тичам неочаквано’ (Трънско);

фўкам, фўкна ‘хвърлям’ (Банско, Разложко, Геров), *фўкум* ‘захвърлям нещо, хвърлям’ (Кукуш), *фўкнувам* ‘хвърлям нещо с яд’ → *фўквам, фўкна* диал. ‘затичвам се изведнъж, втурвам се в бяг, побягвам’, *фукне се* ‘избяга крадешком’ (Тетевенско);

пўскам ‘насочвам нещо в определена посока, да тръгне нанякъде, отправям, насочвам, направлявам’ (RBE) → *пўскам се* ‘втурвам се изведнъж стремително в някаква посока, спускам се, впускам се’ (RBE), *спўскам се* ‘запътвам се бързо, стремглаво към някого или към нещо, втурвам се’ (RBE), *впўскам се* ‘устремявам се бързо, стремително с бяг, тичане към някого или нещо, втурвам се; запътвам се, тръгвам, отправям се нанякъде’ (RBE);

рус. *бросать* ‘хвърлям’ → рус. *бросаться* ‘хвърлям се, впускам се (в нещо)’;

фр. *lancer* ‘хвърлям, мятам, изстрелвам’ → фр. *se lancer* ‘хвърлям се, впускам се’;

англ. *fling* ‘хвърлям, захвърлям, мятам, запращам’ → англ. *fling* ‘спускам се, хуквам, изскачам (от стая и пр.)’.

9. ‘Хвърлям’ → ‘пращам’

пращам диал. ‘хвърлям’ → *пращам* ‘карам или заставам някого да отиде някъде, обикн. с известна цел, изпращам; насочвам съзнателно, целенасочено нещо в някаква посока, към някого или към нещо; отправям, изпращам, запращам’ (RBE);

запокѝтвам разг. ‘захвърлям със сила нещо или някого надалече, запращам’ (РБЕ) → *запокѝтвам* неодобр. ‘отпращам някого далече, захвърлям, запращам’ (РБЕ);

англ. *send* ‘запращам, хвърлям, мятам’ → англ. *send* ‘пращам, изпращам (нещо към някого, някого към нещо);

англ. *drive* ‘мятам’ → англ. *drive* ‘запращам, изпращам’, ‘карам, управлявам, движа, привеждам в движение’, *drive away* ‘изгонвам, прогонвам пропъждам’;

англ. *relegate* ‘изхвърлям, захвърлям’ → ‘(из)пращам; отпращам, препращам (към друг човек, друга инстанция); заточавам’.

Литература / References

- Abaev 1986:** Abaev, V. Kak možno uluchshit etimologicheskie slovari. – In: *Etimologia*, Moskva: Nauka, pp. 7 – 27. (**Абаев 1986:** Абаев, В. Как можно улучшить этимологические словари. – В: *Этимология*, Москва: Наука, с. 7 – 27.)
- Aleksandrova 1999:** Aleksandrova, R. *Motivatsionni modeli v slavyanskata zoonimia*. Avtoreferat. (**Александрова 1999:** Александрова, Р. *Мотивационни модели в славянската зоонимия*. Автореферат. София.)
- Antonova-Vasileva 2021:** Antonova-Vasileva, L. Semantichni dialektizmi v balgarskite govori v Albania i v Kosovo. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“*, V. 1. Sofia: Izdatelstvo na BAN, pp. 106 – 118. (**Антонова-Василева 2021:** Антонова-Василева, Л. Семантични диалектизми в българските говори в Албания и в Косово. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, том 1. София: Издателство на БАН, с. 106 – 118.)
- BER:** BER 1–8: *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 1–8. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 1971 – 2017. (**БЕР 1–8.** *Български етимологичен речник*. Т. 1–8. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 1971 – 2017.)
- Berezovich 2014:** Berezovich, E. O semantiko-motivatsionnoy rekonstruktsii leksiki. – In: *Izvestiya Uralyskogo federalnogo universiteta*. Seriya 2: Gumanitarnye nauki, 133(4), pp. 199 – 214. (**Березович 2014:** Березович, Е. О семантико-мотивационной реконструкции лексики. – В: *Известия Уральского федерального университета*. Серия 2: Гуманитарные науки, 133(4), с.199 – 214.)
- Bezljaj 1 – 4:** Bezljaj, F. *Etimološki slovar slovenskega jezika*, I – IV, Ljubljana, 1976 – 1982.
- Bloomfield 1984:** Bloomfield L. *Language*. Chicago: University of Chicago Press, 1984 (Reprint. Originally published in 1933, New York: Holt, Renihart, and Winston).
- Brückner 1927:** Brückner, A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.

- BTR 2018:** *Balgarski talkoven rechnik*. Andreychin, L., L. Georgiev, St. Ilchev, N. Kostov, Iv. Lekov, St. Stoykov, Tsv. Todorov. Chetvarto izdanie, dopalнено i preraboteno ot D. Popov. Sofia: Nauka i izkustvo. (**БТР 2018:** *Български тълковен речник*. Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. Четвърто издание, допълнено и преработено от Д. Попов. София: Наука и изкуство.)
- Buck 1949:** Buck, C. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. A contribution to the history of ideas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Deykova 2004:** Deykova, Hr. Problemi pri proizvodnite v etimologichna statiya ot gnezdovi tip (varhu material ot BER). – In: *Balgarski ezik 2004*, № 51/4, pp. 74 – 78. (**Дейкова 2004:** Дейкова, Хр. Проблеми при производните в етимологична статия от гнездови тип (върху материал от БЕР). – В: *Български език 2004*, № 51/4, с. 74 – 78.)
- Deykova 2006:** Deykova, Hr. *Onomasiologichni i slovoobrazovatelni shodstva i razlichiya mezhdu balgarski i cheshki nazvaniya na ptitsi*. Avtoreferat. (**Дейкова 2006:** Дейкова, Хр. *Ономасиологични и словообразователни сходства и различия между български и чешки названия на птици*. Автореферат.)
- Deykova 2010:** Deykova, Hr. Za nyakoi problemi pri razrabotvane na etimologichna statiya ot gnezdovi tip (varhu material ot BER). – *Balgarski ezik 2010*, № 57/4, pp. 62 – 67 (**Дейкова 2010:** Дейкова, Хр. За някои проблеми при разработване на етимологична статия от гнездови тип (върху материал от БЕР). – В: *Български език 2010*, № 57/4, с. 62–67.)
- Deykova 2015:** Deykova, Hr. Slavic continuants of the Proto-Slavic ablaut sequence *tur, *tǔr-, *tyr-. – In: *Studia etymologica Brunensia 18, Etymological Research into Old Church Slavonic. Proceedings of the Etymological Symposium Brno 2014, 9-11 September 2014*. Brno. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2015, pp. 113 – 127.
- Duridanov 1992:** Duridanov, I. Wörterbuch der vergleichenden Bezeichnungslehre. Onomasiologie – begründet und herausgegeben von Johannes Schröpfer (notice). – *Linguistique balkanique XXXV*, 1992, 1 – 2, pp. 91 – 93.
- Georgieva 1983:** Georgieva, E. Obrazuvane na slozhni sashtestvitelni imena. – In: *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. Tom 2 Morfologia*. Sofia: Izdatelstvo na BAN, pp. 75 – 98. (**Георгиева 1983:** Георгиева, Е. Образуване на сложни съществителни имена. – В: *Граматика на съвременния български книжовен език. Том 2 Морфология*. София: Издателство на БАН, с. 75 – 98.)
- Gerov 1 – 6:** Gerov, N. *Rechnik na balgarskiya ezik. V. 1 – 6*. Sofia: Balgarski pisatel. (**Геров 1 – 6:** Геров, Н. *Речник на българския език. Т. 1 – 6*. София: Български писател.)
- Greenberg 1963:** Greenberg J. (ed.), *Universals of Language*. (Report of a conference held at Dobbs Ferry, N.Y., 1961.) Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Greenberg 1970:** Greenberg, J., Ch. Osgood, J. Jenkins, Memorandum o yazykovykh universaliiyah. – In: *Novoe v lingvistike 5 (Yazykovye universalii)*. Moskva: Progress, pp. 31 – 44. (**Гринберг 1970:** Гринберг, Дж., Ч. Осгуд, Дж. Дженкинс, Меморандум о языковых универсалиях. – В: *Новое в лингвистике 5 (Языковые универсалии)*. Москва: Прогресс, с. 31 – 44.)

- Harper:** Harper, D. *Online Etymology Dictionary* <<https://www.etymonline.com>> [January 12, 2024].
- Havlová 1965:** Havlová E. O potřebě slovníku sémantických změn. – In: *Jazykovědné Aktuality*, 1965, 4, pp. 3 – 4.
- Havlová 1979:** Havlová. E. Zum Problem der Homonymie in der etymologischen Forschung. – In: *Zeitschrift für Slawistik*, Bd. 24, Heft 1, pp. 51–54.
- Havlová 2012:** Havlová, E. K aktuálním otázkám etymologie. – In: *Methods of Etymological Practice*, ed. Bohumil Vykypěl, Vít Boček. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, pp. 13 – 15.
- Jakubowicz 2010:** Jakubowicz, M., *Drogi słów na przestrzeni wieków. Zarys słownika motywacji semantycznych na materiale przymiotników słowiańskich odziedziczonych z prasłowiańszczyzny*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy (IS PAN).
- Jespersen 1925:** Jespersen, O. *Mankind, nation, and individual from a linguistic point of view*. Oslo: Braithwaite Press.
- Karlíková 1998:** Karlíková, H. Typy a původ sémantických změn výrazů pro pojmenování citových stavů a jejich projevů ve slovanských jazycích. – In: *Česká slavistika 1998. České přednášky pro XII mezinárodní sjezd slavistů Krakov 1998*. Praha: Slovanský ústav, pp. 49 – 56.
- Klein 1967:** Klein, E. *Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. V. 2. London: Elsevier Publishing Company.
- Koleva-Zlateva 1998:** Koleva-Zlateva, Zh. *Semantichna rekonstruktsiya. Metodologichni aspekti*. Veliko Tarnovo: Znak ‘94 (Колева-Златева 1998: Колева-Златева, Ж. Семантична реконструкция. Методологични аспекти. Велико Търново: Знак ‘94.)
- Kolkovska 2013:** Semantichni neologizmi v balgarskiya ezik, vazniknali chrez metonimichen prenos. – In: *70 godini balgarska akademichna leksikografiya. Dokladi ot Shestata natsionalna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie po leksikografiya i leksikologiya, Sofia, 24 – 25 oktombri 2012*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, pp. 387 – 396. (Колковска 2013: Семантични неологизми в българския език, възникнали чрез метонимичен пренос. – В: *70 години българска академична лексикография. Доклади от Шестата национална конференция с международно участие по лексикография и лексикология, София, 24 – 25 октомври 2012 г.* София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 387 – 396).
- Kostova 2018:** *Glagolni neologizmi v balgarskiya ezik*. Sofia: Avangard Prima (Костова 2018: *Глаголни неологизми в българския език*. София: Авангард Прима.)
- Králik 2015:** Králik, L., *Stručný etymologický slovník slovenčiny*. Bratislava: VEDA.
- Kurkina 1971:** Kurkina, L. K rekonstruktsii i etimologii nekotoryh praslavyanskikh glagolnykh osnov i otglagolnykh imen. I – In: *Etimologia*, Moskva: Nauka, pp. 3 – 19. (Куркина 1971: Куркина, Л. К реконструкции и этимологии некоторых праславянских глагольных основ и отглагольных имен. I – В: *Этимология*, Москва: Наука, с. 3 – 19.)
- Kurkina 1977:** Kurkina, L. Slavyanskíe etimologii IV. – In: *Etimologiya 1975*. Moskva:

- Nauka, 1977. (**Журкина 1977**: Журкина, Л. Славянские этимологии IV. – В: *Этимология 1975*. Москва: Наука, 1977.)
- Legurska 2007b**: Legurska, P. Prepodreždane na matritsata pri analiz na polisemiyata v mnogoezichno sapostavitelno izsledvane. – In: *Chuzhdoezikovo obuchenie*, 2007, № 5, pp. 3 – 15). (**Легурска 2007b**: Легурска, П. Преподреждане на матрицата при анализ на полисемията в многоезично съпоставително изследване. – В: *Чуждоезиково обучение*, 2007, № 5, с. 3 – 15.)
- Legurska 2007a**: Legurska, P. Za teoretichnata osnova na proekta "Sapostavitelno-tipologichen analiz na vtovichnata nominatsiya na predmetnite imena v balgarski, ruski, srabski, cheshki, frenski i angliyski ezik". – *Balgarski ezik* 2007, № 1, pp. 77 – 89. (**Легурска 2007a**: Легурска, П. За теоретичната основа на проекта „Съпоставително-типологичен анализ на вторичната номинация на предметните имена в български, руски, сръбски, чешки, френски и английски език“. – *Български език* 2007, 1, с. 77 – 89.)
- Legurska 2008**: Legurska, P. Onomasiologichen katalog na semantichnite paraleli (varhu material ot ruski i balgarski ezik). – In: *Chuzhdoezikovo obuchenie*, 2008, № 3, pp. 3 – 13. (**Легурска 2008**: Легурска, П. Ономасиологичен каталог на семантичните паралели (върху материал от руски и български език). – В: *Чуждоезиково обучение*, 2008, № 3, с. 3 – 13.)
- LIV2001**: *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primarstammbildungen* (Zweite, erweiterte und verbesserte Auflage bearbeitet von Martin Kümmel und Helmut Rix). Weisbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag.
- Machek 1968**: Machek, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Lidové noviny.
- Miklosich 1886**: Miklosich, F. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller.
- Mladenov 1941**: Mladenov, St. *Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia: Hristo G. Danov. (**Младенов 1941**: Младенов, Ст. *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*. София: Христо Г. Данов.)
- Paducheva 2004**: Paducheva, E. *Dinamicheskie modeli v semantike leksiki*. Moskva: Yazyki slavyanskoj kultury (**Падучева 2004**: Падучева, Е. *Динамические модели в семантике лексики*. Москва: Языки славянской культуры.)
- Pernishka 1993**: Pernishka, E. *Za sistemnostta v leksikalnata mnogoznachnost na sashtestivitelnite imena*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. (**Пернишка 1993**: Пернишка, Е. *За системността в лексикалната многозначност на съществителните имена*. София: Издателство на БАН.)
- Pernishka 2013**: Pernishka, E. Leksikalna semantika. Strukturno-semantichni osobenosti na balgarskata leksika. – In: L. Krumova-Tsvetkova, Blagoeva, D., Kolkovska, S., Pernishka, E., Bozhilova, M. (ed.) *Balgarska leksikologia. Tom 1. Balgarska leksikologiya i frazeologiya*. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, pp. 395 – 592. (**Пернишка 2013**: Пернишка, Е. Лексикална семантика. Структурно-семантични особености на българската лексика. – В: Л. Крумова-Цветкова, Благодеева,

- Д., Колковска, С., Пернишка, Е., Божилова, М. (ред.) *Българска лексикология. Том 1. Българска лексикология и фразеология*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 395 – 592.)
- Pokorny 1959**: Pokorny, J. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke.
- RBE**: *Rechnik na balgarskiya ezik (onlayn)*. A – sistemnost <<http://ibl.bas.bg/rbe>> [29.01.2024] (**РБЕ**: *Речник на българския език (онлайн)*. A – системност. <<http://ibl.bas.bg/rbe>> [29.01.2024])
- RChDBE 1982**: *Rechnik na chuzhdite dumi v balgarskiya ezik*. Sofia: Izdatelstvo na BAN. (**РЧД-БЕ 1982**: *Речник на чуждите думи в българския език*. София: Издателство на БАН.)
- Rejzek 2015**: Rejzek, J. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- RSBKE**: *Rechnik na savremenniya balgarski knizhoven ezik (onlayn)*. Sit – yashnos <<http://ibl.bas.bg/rbe>> [29.01.2024] (**РСБКЕ**: *Речник на съвременния български книжовен език (онлайн)*. Sit – яшност <<http://ibl.bas.bg/rbe>> [29.01.2024])
- Schröpfer 1956**: Schröpfer, J. Wozu ein vergleichendes Wörterbuch des Sinnwandels? (Ein Wörterbuch semasiologischer Parallelen). – In: *Proceedings of the seventh International Congress of Linguists (London 1952)*. London: Clarendon Press.
- Schröpfer 1979**: Schröpfer, J. *Wörterbuch der vergleichenden Bezeichnungslehre. Onomasiologie*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Todorov 1994**: Todorov, T. *Etimologichni etyudi. Proizhod na balgarski dumi*. Sofia: Dios (**Тодоров 1994**: Тодоров, Т. *Етимологични етюди. Произход на български думи*. София: Диос.)
- Tolstaya 2008**: Tolstaya, Sv. *Prostranstvo slova. Leksicheskaya semantika v obshteslavyanskoj perspektive*. Moskva: Indrik (**Толстая 2008**: Толстая, Св. *Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе*. Москва: Индрик.)
- Trubachev 1964**: Trubachev, O. „Molchat“ i „tayat“. O neobhodimosti semasiologicheskogo slovarya novogo tipa. – In: *Problemy indoevropeyskogo yazykoznanija. Etyudy po sravnitelno-istoricheskoy grammatike v indoevropeyskih yazykov*. Moskva: Nauka, pp. 100 – 105. (**Трубачев 1964**: Трубачев, О. „Молчать“ и „таять“. О необходимости семасиологического словаря нового типа. – В: *Проблемы индоевропейского языкознания. Этюды по сравнительно-исторической грамматике в индоевропейских языках*. Москва: Наука, с. 100 – 105.)
- Trubachev 1980**: Trubachev, O. Rekonstruktsiya slov i ih znacheniy. – *Voprosy yazykoznanija* 29, 3, Moskva, pp. 3 – 14. (**Трубачев 1980**: Трубачев, О. Реконструкция слов и их значений. – *Вопросы языкознания* 29, 3, Москва, стр. 3 – 14.)
- Trubachev 1988**: Trubachev, O. Priemy semanticheskoy rekonstruktsii. – In: *Sravnitelno-istoricheskoe izuchenie yazykov raznyh semey. Teoriya lingvisticheskoy rekonstruktsii*. Moskva, pp. 197 – 222. <<http://www.philology.ru/linguistics1/trubachev-88.htm#4>> [29.01.2024] (**Трубачев 1988**: Трубачев, О. Приемы семантической реконструкции. – В: *Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции*. Москва, с. 197 – 222. <<http://www.philology.ru/linguistics1/trubachev-88.htm#4>> [29.01.2024])

- Ullmann 1970:** Ullmann, S. Semanticheskie universalii – In: *Novoe v lingvistike 5 (Языковые универсалии)*. Moskva: Progress, pp. 250 – 299 (**Ульман 1970:** Ульман, С. Семантические универсалии – В: *Новое в лингвистике 5 (Языковые универсалии)*. Москва: Прогресс, с. 250 – 299.)
- Uspenskiy 1970:** Uspenskiy, A. (ed.). *Novoe v lingvistike 5 (Языковые универсалии)*. Moskva: Progress) (**Успенский 1970:** Успенский, А. – В: Успенский, А. (ред.). *Новое в лингвистике 5 (Языковые универсалии)*. Москва: Прогресс.)
- Varbot 1986:** Varbot, Zh. O vozmozhnostyakh rekonstruktsii etimologicheskogo gnezda na semanticheskikh osnovaniyakh. – In: *Etimologia*. Moskva: Nauka, pp. 33 – 40. (**Варбот 1986:** Варбот, Ж. О возможностях реконструкции этимологического гнезда на семантических основаниях. – В: *Этимология*. Москва: Наука, с. 33 – 40.)
- Varbot 2012b:** Varbot, Zh. Etimologicheskie gnezda i leksiko-semanticheskie polya v diahronii i sinhronii. – In: *Issledovaniya po russkoy i slavyanskoy etimologii*. Moskva – Sankt Peterburg: Nestor–Istoria, pp. 145 – 153. (**Варбот 2012b:** Варбот, Ж. Этимологические гнезда и лексико-семантические поля в диахронии и синхронии. – В: *Исследования по русской и славянской этимологии*. Москва – Санкт Петербург: Нестор–История, с. 145–153.)
- Varbot 2012a:** Varbot, Zh. Indoevropskie i praslavyanskije arhaizmy v slavyanskikh neregulyarnykh preobrazovaniyakh. – In: *Issledovaniya po russkoy i slavyanskoy etimologii*. Moskva – Sankt Peterburg: Nestor-Istoria, pp. 165–170. (**Варбот 2012a:** Варбот, Ж. Индоевропейские и праславянские архаизмы в славянских нерегулярных преобразованиях. – В: *Исследования по русской и славянской этимологии*. Москва – Санкт Петербург: Нестор–История, с. 165 – 170.)
- Vasmer – Trubachev 1 – 4:** Vasmer, M. *Etimologicheskij slovar russkogo yazyka*. V. 1 – 4, ed. O. Trubachev. Moskva: Progress, 1964 – 1973. (**Фасмер – Трубачев 1 – 4:** Фасмер, М. *Этимологический словарь русского языка*. Т. 1 – 4, ред. О. Трубачев. Москва: Прогресс, 1964 – 1973.)
- Vlajić-Popović 2002:** Vlajić-Popović, J. *Istorijska semantika glagola udaranja u srpskom jeziku*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. (**Влајић-Поповић 2002:** Влајић-Поповић, Ж., *Историјска семантика глагола ударања у српском језику (преко етимологије до модела семасиолошког речника)*. Београд: Институт за српски језик САНУ.)
- Yavorska 1992:** Yavorska, G. *Leksiko-semanticheskaya tipologiya v sinhronii i diahronii*. Kiev: Naukova dumka 1992). (**Яворска 1992:** Яворска, Г. *Лексико-семантическая типология в синхронии и диахронии*. Киев: Наукова думка.)
- Zalizniak 2018:** Zalizniak, A., The Catalogue of Semantic Shifts: 20 Years Later. – In: *Russian Journal of Linguistics* 2018, Vol. 22 No. 4, pp. 770 – 787.
- Zaliznyak 2001:** Zaliznyak, A. Semanticheskaya derivatsiya v sinhronii i diahronii: projekt „Kataloga semanticheskikh perehodov“. – *Voprosy yazykoznanija*, 2001, 2, pp. 13 – 25 (**Зализняк 2001:** Зализняк, А. Семантическая деривация в синхронии и диахронии: проект „Каталога семантических переходов“. – *Вопросы языкознания*, 2001, № 2, с. 13 – 25.)

Zaliznyak 2006: Zaliznyak, A. *Mnogoznachnost v yazyke i sposoby ee predstavleniya* (monografia, disertatsionen trud). Moskva: Yazyki slavyanskih kulytur. (**Зализняк 2006:** Зализняк, А. *Многозначность в языке и способы ее представления* (монография, дисертационен труд). Москва: Языки славянских культур.)

Красимира Фучеджиева
Институт за български език
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“ 52, блок 17
София, 1113
България
k.fuchedzhieva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0001-9595-5405>

Krasimira Fuchedzhieva
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113
Bulgaria
k.fuchedzhieva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0001-9595-5405>